

**Lect. univ. dr. Gina Luminița Scarlat,
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie,
Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați**

**DE LA FRUMUSEȚEA ARTEI
LA ARTA FRUMUSEȚII.
PICTURA, SCULPTURA ȘI MUZICA
ÎN REFLECȚIILE PATRISTICE
DESPRE OM ȘI VIAȚA DUHOVNICEASCĂ
(PARTEA I) ***

Abstract: *The Holy Fathers of the Christian Church felt the spiritual value of the art revealed by God and appreciated it as an expression of sublime beauty, having as its principle the molding of man according to the archetype of eternal values. They saw in God the Artist of creation and the sanctifier of man and sought to deepen them by the most expressive means possible.*

They weren't painters, but they admired painting. They were not sculptors, but they turned to the refined forms of the raw material. They were not musicians, but they tasted the harmony of sounds. For their strength in expressing beauty, the Holy Fathers introduced in their writings references to painting, sculpture and music in order to highlight by comparison the beauty of human structure and the ultimate meaning of man who is reached through the art of the beauty of spiritual life. The purpose of this study is to study how the Holy Fathers related to painting, sculpture and music and used the vocabulary of these arts to highlight the beauty of human structure and spiritual life.

Keywords: *Patristic meaning, Cristian Spirituality, Arts, hermeneutic, symbols, eikon.*

---

*Acest studiu reprezintă forma incipientă a unui proiect de cercetare care include și analiza reflecțiilor patristice despre sculptură [partea a II-a] și muzică [partea a III-a].

Sfinții Părinți din spațiul culturii grecești, cunoscători ai tradiției artistice moștenite de la Polygnotos, Praxiteles, Leochares sau Phidias¹, sensibili față de modalitățile concrete de exprimare a frumosului, care mișcă adâncurile minții și ale inimii, stimulându-le să transmită lumină, au integrat în reflecțiilor lor despre om și viața duhovnicească exemple din artă, datorită forței ei educative și a puterii ei de cizelare a sufletului. Întruchipată prin culoare, ieșită din urmele dălții și auzită în sunete desprinse din instrumente de cântare, frumusețea artistică a devenit pentru Sfinții Părinți un termen de comparație pentru frumusețea paradigmei de viațuire creștină. Ei au apreciat arta fără a se limita la frumusețea ei. I-au apreciat scopul și valoarea, căutând frumusețea transcendentă². În duh smerit, s-au înălțat la arta frumuseții dăruite de Dumnezeu în cuvântul pătruns de har și lumină, de viață desprinsă din veșnicie. Canonul formei a fost înlocuit cu cel al trăirii pătrunse de conținut revelat. Alt criteriu de apreciere estetică i-a fascinat: cel al frumuseții divine revelate și întrupate. Iar acest criteriu, însușit de mințile atinse de lumina Învierii și pătrunse de focul Cincizecimii, hrănite din potirul sfințitor al Bisericii, în iubire și smerenie, a fost ghidul nevăzut al modelării omului lăuntric și izvor al Sinaxarului.

Trei componente ale artei se regăsesc în reflecțiile patristice despre om și viața duhovnicească. Ele sunt privite ca exemple pentru structura umană și modalitățile spirituale ale împlinirii omului în relație personală cu Dumnezeu.

Pictura este utilizată ca reper îndeosebi în explicațiile patristice în care accentul cade asupra procesului de formare spirituală a omului. Termenii de comparație întrebuințați din domeniul picturii sunt *tabloul* și *icoana*, precum și instrumentele realizării lor. Elementele co-

---

1. Pausanias (110-180 d.Hr) descrie realizările artistice ale sculptorilor și pictorilor greci din cetățile grecești pe care le-a vizitat, oferind importante date despre istoria lor, cf. PAUSANIAS, *Călătorie în Grecia*, Vol. I, Studiu introductiv, traducere și note Maria Marinescu-Himu, Editura, Științifică și Enciclopedică, București, 1974, pp. 65, 69, 76, 80-81, 90 sq; Pierre LÉVÊQUE, *Aventura greacă*, Cartea III, Cap. 4.3; Cartea IV. Cap.3.3., Vol. II, Traducere de Constanța Tănăsescu, Editura Meridiane, București, 1987, pp. 85-100, 226-246.

2. Nichifor CRAINIC, *Sensul teologic al frumosului în Nostalgia Paradisului*, Editura Babel, Bacău, 2012, p. 122-128.

mune între pictură și spiritualitate sunt *modelul* și *procesul* prin care se ajunge la asemănarea cu el. Traducerea semantică a termenilor proprii picturii în explicațiile despre trăirea duhovnicească exprimă importanța acestui exemplu concret la care au recurs Sfinții Părinți pentru a facilita înțelegerea împlinirii rațiunii spirituale a omului. Ceea ce reprezintă în pictură *modelul* în relație cu *tabloul* și *icoana* are ca echivalent semantic, în hermeneutica vieții duhovnicești, Modelul absolut, Dumnezeu treimic și personal, la care se raportează personal omul creat *după chipul Lui* [κατ'εἰκόνα ἡμετέραν] în vederea atingerii *asemănării* [καθ'ὁμολώσιν] cu El³. Termenii proprii picturii transferați în explicațiile patristice despre om devin simboluri care exprimă modul împlinirii umane în relație cu Dumnezeu, în viața duhovnicească.

Sculptura este utilizată de Sfinții Părinți ca exemplu pentru înțelegerea realizării *asemănării* omului cu Dumnezeu într-un mod similar întrebuirii *picturii* ca termen de comparație pentru același proces al devenirii spirituale a omului. Nuanțele proprii formulărilor în care sunt introduse referințele la *sculptură* reflectă lucrarea atentă *după model* și evidențierea frumuseții rezultate din efortul împlinirii ei. Materia sculpturii și procesul realizării ei sunt termenii care capătă valoare de simbol în explicațiile despre trăirea duhovnicească. Relația *model* – *produs finit* din sculptură, proprie și picturii, pune în lumină, în contextul vieții duhovnicești, relația dintre om și Modelul lui, care are ca scop final realizarea *asemănării* cu El. Opera de artă înfățișând omul ca produs finit al sculpturii este termenul de comparație predilect întrebuit de Sfinții Părinți pentru a pune în lumină frumusețea spirituală a omului ajuns la asemănarea cu Dumnezeu. Referințele lor la sculptură au fost determinate de expresivitatea acestei arte, de mijloacele și procesul realizării ei oferite ca exemple concrete pentru împlinirea rațiunii spirituale a omului.

Muzica este întrebuită în reflecțiile Sfinților Părinți ca termen de comparație pentru evidențierea structurii armonioase antropologi-

3. ΓΕΝΕΣΙΣ, 1.26, SEPTUAGINTA, Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes addit Alfred Rahlfs, Editio altera quam recognovit et emendavit Robert Hanhart, Volumen I, Leges et historiae, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2006, p. 2.

ce și a lucrării conștiente pentru menținerea ei din punct de vedere spiritual. Muzica este întrebuințată ca reper expresiv pentru înțelegerea, prin comparația cu un exemplu concret, a necesității realizării armoniei interioare a omului în relație cu Dumnezeu și cu semenii. Termenii din domeniul muzicii întrebuințați cu valoare de simbol pentru om și viața duhovnicească sunt cei care desemnează instrumentele proprii acestei arte și tehnicile acordării lor pentru a le face funcționale.

Contemplând rațiunile duhovnicești ale picturii, sculpturii și muzicii, Sfinții Părinți au sesizat în ele etapele fundamentale ale vieții duhovnicești, prin care omul purtător de chip divin parcurge traseul interior al împlinirii lui în Dumnezeu prin asemănare. Asceza, contemplația și unirea cu Dumnezeu⁴ sunt, în gândirea patristică, expresii ale artei frumuseții creștine trăite în vederea realizării spirituale, care începe în viața pământească și continuă în veșnicie, în comuniune cu Dăruitorul și Susținătorul vieții.

Intenția acestui studiu este de a pune în lumină conexiunile dintre artă și teologie, despre modul în care terminologia din domeniul picturii, sculpturii și muzicii a fost receptată în tradiția patristică de limbă greacă. În acest sens, metoda de cercetare s-a axat pe selectarea și analiza celor mai reprezentative texte patristice, în care exemplele preluate din artă au servit ca mijloace explicative pentru gândurile teologice și trăirile spirituale înalte.

1. Pictura în reflecțiile patristice

Pictura este integrată în explicațiile patristice atât în sens propriu, cât și figurat, în construcții comparative menite să evidențieze frumusețea cugetării și trăirii creștine. Aceste reflecții teologice formulate prin referințe la pictură au constituit o etapă preliminară a iconologiei creștine, care le-a asimilat și prezentat ca surse pentru cultul sfințelor icoane.

SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE [295 - † 373] întrebuințează frecvent termenul *εἰκών* [chip, icoană]⁵ în scrierile dogmatice în care explică de-

---

4. Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Spiritualitate ortodoxă. Ascetica și Mistica*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992, pp. 50-55.

5. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français*, Rédigé avec le concours de E. Egger, Édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, Hachette, Paris, 2000: *εἰκών*, I 1. image,

taliat învățătura despre Sfânta Treime, conform revelației dumnezeiești transmise în Sfânta Scriptură. În special îl pune în relație cu Dumnezeu-Fiul pentru a exprima raportul de egalitate dintre El și Dumnezeu-Tatăl, după întruparea Sa. Pentru a fi mai clar, în *Cuvântul al treilea împotriva arienilor*, după ce a explicat unitatea ființială și deosebirea ipostatică dintre cele două Persoane dumnezeiești, apelând la metafora *soare – lumină – strălucire* [IV], Sfântul Atanasie recurge la încă un auxiliar hermeneutic de aceeași factură simbolică: *pilda chipului împăratului*. În plan social pilda avea drept corespondent o cutumă proprie realității în care a trăit: redarea simbolică a chipului autorității imperiale prin mijloacele de realizare ale artelor vizuale. Prin urmare, acest exemplu concret, perceptibil senzorial, cu un puternic impact psihologic, a fost înțeles ca mijloc eficient pentru a ridica mintea de la văzut la nevăzut, de la sensibil la supraineligibil. Datorită puterii ei de sugestie, *pilda chipului împăratului* ajunge un loc comun în patristica greacă, fiind asimilată atât în explicațiile dogmatice, cât și în cele despre viața duhovnicească.

În context teologic, exemplul ales în scop explicativ de Sfântul Atanasie are un rol mistagogic. Ea accesibilizează, prin analogie, înțelegerea spirituală a dogmaticii revelate de Dumnezeu. Identitatea dumnezeirii Tatălui și Fiului, întrepătrunderea și relaționarea Lor sunt transmise prin expresii dumnezeiești care exprimă raporturile Lor interpersonale [In 10. 30, 10. 38, 14. 9]⁶. Vederea Tatălui prin Fiul, explicată ca vedere a dumnezeirii Tatălui prin El [*ἐν γὰρ τῷ Υἱῷ ἡ τοῦ Πατρὸς θεϊότης θεωρεῖται*, 332A] este propoziția dogmatică pe care Sfântul Atanasie cel Mare și-a propus să o dezvolte pe baza analogiei cu reprezentarea concretă a *chipului împăratului*:

„Aceasta va putea s-o înțeleagă cineva mai ușor din pilda chipului împăratului [*παραδείγματος τῆς εἰκόνοσ τοῦ βασιλέωσ*, 332A]. Căci în chip

---

portrait (tableau, statue, etc); II ressemblance, similitude, p. 588. În limba română acest cuvânt este tradus în funcție de contextele patristice în care este întrebuințat prin *icoană*, *chip* și *talbou*.

6. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ 5., PG 26, 329B-330A; SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Cuvântul al treilea împotriva arienilor V*, în *Scrieri I*, col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, 15, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, p. 329.

este înfățișarea [Ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι τὸ εἶδος] și figura [ἡ μορφή] împăratului și în împărat este înfățișarea chipului [τὸ ἐν τῇ εἰκόνι εἶδος]. Între chip [εἰκόνι] și împărat este o asemănare [ὁμοιότης] deplină, încât cel ce privește la chip [τὸν ἐορῶντα τῇ εἰκόνι] privește în el pe împărat; și iarăși, cel ce privește pe împărat cunoaște că el este cel din chip [ἐν τῇ εἰκόνι]. Iar prin asemănarea [ὁμοιότητα] neschimbată, celui ce voiește să privească după chip [μετὰ τὴν εἰκόνα] la împărat, chipul [ἡ εἰκών] i-ar spune: «Eu și împăratul una suntem, căci eu sunt în acela și acela în mine; și ceea ce vezi în mine, vezi în acela; și ceea ce vezi în acela, aceea vezi în mine». Deci cel ce se închină chipului [Ὁ γοῦν προσκυνῶν τὴν εἰκόνα] se închină în el [ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ] și împăratului. [s.n. *ad. cf.* 332B – ἡ γὰρ ἐκεῖνου μορφή καὶ τὸ εἶδος ἐστὶν ἡ εἰκών; *trad.n.* Căci icoana este înfățișarea și forma aceluia]. De vreme ce deci și Fiul este chipul Tatălui [ὁ Υἱὸς εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Πατρὸς], trebuie să se cugete că dumnezeirea și ceea ce e propriu Tatălui este ființa Fiului. Aceasta trebuie s-o înțelegem când se spune: «Cel ce fiind în chipul lui Dumnezeu [μορφῇ Θεοῦ]» (*Filipeni* 2.6); și «Tatăl este întru Mine» (In 14. 10)⁷.

Conceptele utilizate în explemplul explicativ pentru a exprima relația dintre reprezentarea persoanei și persoana însăși [εἰκών – εἶδος – μορφή – ὁμοιότης] au rolul de a traduce înțelesul Fiului de a fi *chipul* Tatălui [ὁ Υἱὸς εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Πατρὸς]. Compatibilă cu terminologia teologică, terminologia artistică contribuie la înțelegerea mesajelor revelate, fără a le cuprinde întru totul. Datorită modelului explicativ ales de Sfântul Atanasie cel Mare și a modului în care a explicat cuvântul εἰκών, Sfântul Ioan Damaschin a introdus acest text în florilegiul patristic⁸ care reprezintă etapa teoretică, premergătoare teologhisirii asupra Sfintelor icoane.

7. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ 5., PG 26, 332A-B; ΣΦΑΝΤΟΥ ΑΤΑΝΑΣΙΕ ΚΕΛ ΜΑΡΕ, *Cuvântul al treilea împotriva arienilor* V, pp. 329-330.

8. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑΒΑΛΛΟΝΤΑΣ ΤΑΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ, *Μαρτυρίαι παλαιῶν καὶ δοκίμων ἁγίων Πατέρων περὶ εἰκόνων*, JP Migne, PG 94, 1404C-1405A, Paris, 1864; ΣΦΑΝΤΟΥ ΙΩΑΝ ΔΑΜΑΣΧΙΝ, *Tratatul al treilea contra celor care atacă Sfintele icoane, Mărturii despre icoane ale Sfinților și cinstiților Părinți din vechime*, traducere din limba greacă, introducere și note de Pr. Dumitru Fecioru, în vol. *Cele trei tratate contra iconoclaștilor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, pp. 200-201.

Într-un context exegetic, dogmatico-spiritual, de mare înălțime și sensibilitate teologică, Sfântul Atanasie cel Mare solicită privirea interioară, prin sugestia pe care o dă referitor la modul personal al raportării la Domnul nostru Iisus Hristos, modelul total de învățătură făptuire:

„De aceea, nu numai că ne-a învățat, ci [Însuși] a lucrat cu fapta cele ce ne-a învățat, pentru ca fiecare să-L audă pe El vorbind și, privind ca în icoană [*ὡς ἐν εἰκόني δὲ βλέπων*], să ia de la El exemplul de a face [*παράδειγμα τοῦ ποιεῖν*], auzind: *Învățați de la Mine, că sunt blând și smerit cu inima* [Mt 11, 29]. Nimeni nu ar putea găsi o mai desăvârșită învățătură spre virtute decât cea pe care a închipuit-o Domnul în Sine Însuși [*ἐτύπωσεν ἐν ἑαυτῷ*]⁹.

Înțelesul comparativ al expresiei *ὡς ἐν εἰκόني δὲ βλέπων* [privind ca în icoană] indică o referință la un mijloc artistic, perceptibil vizual, care ajută sufletul să intre în comuniune cu persoana reprezentată. Înțelesul ei spiritual, mai adânc, se referă însă la vederea duhovnicească a minții, care presupune trăirea lăuntrică în prezența Mântuitorului Hristos printr-o raportare personală la El, care depășește admirația estetică și înțelegerea rațională. Mesajul frazei în care Sfântul Atanasie utilizează verbul *τυπόω*¹⁰ [*ἐτύπωσεν ἐν ἑαυτῷ*, PG 27, 25A] poate fi înțeles și ca o sugestie pentru formarea duhovnicească, prin „întipărirea” personală de învățătura desăvârșită a Mântuitorului, paradigma dumnezeiască a împlinirii ei [cf. *παράδειγμα τοῦ ποιεῖν*]. Termenii comuni spiritualității creștine și artelor vizuale [*εἰκόνων, τυπόω*] întrebuiți de Sfântul Atanasie cel Mare își păstrează în context teologic expresivitatea și forța de comunicare a sensurilor formatoare.

SFÂNTUL VASILE CEL MARE [330 - † 379] utilizează ca exemplu explicativ terminologia picturii în trei tipuri de enunțuri teologice: dogmatice, de spiritualitate, hagiografice.

9. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΙΝΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑΝ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ, 13., PG 27, 25A; SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Epistola către Marcelin despre tâlcuirea Psalmilor. Cum să dobândim cunoaștere și vindecare din Scripturi*, 13, col. *Viața în Hristos, Seria Mărgăritare* 12, traducere din limba greacă veche de Monahia Parascheva Enache, Editura Doxologia, Iași, 2021, p. 56.

10. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français*: τυπόω-ῶ, 1. marquer d'une empreinte; 2. figurer, former, façonner d'après un modèle; fig. prendre une forme, un caractère déterminé, p. 1976.

Învățătura despre egalitatea și deosebirea Pesoanelor dumnezeiești și identitatea lor ființială a fost explicată de Sfântul Vasile cel Mare în mai multe scrieri teologice pentru a transmite cu claritate realitatea veșnică a existenței Sfintei Treimi, în contextul interpretării ei ariene și semiariene neconforme cu revelația dumnezeiască.

Pilda *chipului împăratului* utilizată în scop hermeneutic de Sfântul Atanasie cel Mare se regăsește și în tratatul *Despre Duhul Sfânt* al Sfântului Vasile cel Mare pentru a explica inexplicabilul. Referința la terminologia picturii și la tehnica realizării ei l-au ajutat să expună într-o formă mai accesibilă învățătura dumnezeiască despre existența interrelațională și egalitatea de cinstire dintre Dumnezeu-Tatăl și Dumnezeu-Fiul în unitatea lor ființială:

„Fiul există în Tatăl și Tatăl în Fiul, pentru că Acesta este la fel ca și Acela, iar Acela ca și Acesta, și în felul acesta cei doi sunt una, încât privește după specificul persoanelor [*κατὰ μὲν τὴν ἰδιότητα τῶν προσώπων*], sunt una și una, însă după identitatea firii [*κατὰ δὲ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως*], cele două sunt una. Cum, deci, dacă există unul și unul, nu există doi Dumnezei? Pentru (motivul) că și chipului regelui [*ἡ τοῦ βασιλέως εἰκὼν*] se zice rege [*βασιλεὺς λέγεται*], dar nu (avem) doi regi. Nici puterea nu se scindează, nici slava nu se împarte. Și după cum autoritatea care ne stăpânește este una, (și nu mai multe), la fel și slava dată nouă este una, și nu mai multe, pentru că cinstea dată chipului trece asupra prototipului [*ἡ τῆς εἰκόνοσ τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει*]. Deci, ceea ce aici prin imitare [*μιμητικῶς*] este chipul [*ἡ εἰκὼν*], aceasta este acolo, după fire, Fiul [*φυσικῶς ὁ Υἱός*]. Și după cum în cele realizate de tehnică asemănarea rezidă în formă [*ἐπὶ τῶν τεχνικῶν κατὰ τὴν μορφήν ἢ ὁμολοίσις*], la fel și în natura divină și simplă [*οὕτως ἐπὶ τῆς θείας καὶ ἀσυνθέτου φύσεως*], unitatea rezidă în participarea la divinitate [*ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς θεότητος ἐστὶν ἡ ἔνωσις*]. Unul este și Duhul Sfânt, enunțat de asemeni separat, dar unit cu Tatăl cel unic prin Fiul cel unic, Care completează prea Sfânta și fericita Treime“¹¹.

11. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ, ΠΕΡΙ ΤΟΥΝΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ, XVIII. 45, JP Migne, Pg 32, 149C-152A; SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt*, XVIII, în *Scrieri III*, col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, 12, traducere, introducere, nore și indici, Pr. Constantin Cornițescu și Pr. Teodor Boddogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988, p. 60.

Exemplul ales de Sfântul Vasile cel Mare în sprijinul demonstrației lui teologice are o însușire fundamentală: forța simbolului autorității imperiale de relaționare cu persoana reprezentată [*βασιλεύς – ἡ τοῦ βασιλέως εἰκὼν*]. Mijlocul de comunicare a ideii de autoritate explicat prin formula transferului *cinstirii* [*τιμὴ*] de la reprezentare [*ἡ εἰκὼν*] la modelul ei [*τὸ πρωτότυπον*] este aplicat și în contextul teologic al argumentării egalității de cinstire dintre Dumnezeu-Tatăl și Dumnezeu-Fiul. Conceptele cu care operează arta [*πρωτότυπον, εἰκὼν, μιμητικῶς, τεχνικῶν, μορφῆ, ὁμοίωσις*] sunt într-un mod magistral puse în relație cu o terminologie dogmatică menită să semnifice unitatea dumnezeiască ființială și interpersonală [*φυσικῶς, ἐπὶ τῆς θείας καὶ ἀσυνθέτου φύσεως, κοινωνία τῆς θεότητος, ἡ ἔνωσις*].

Mijlocul de exprimare a gândurilor teologice revelate ales de Sfântul Vasile cel Mare este impropriu, dar sugestiv pentru demersul lui hermeneutic. Principiul vasilian al cinstirii persoanei din reprezentarea ei, formulat pe baza analogiei întrebuințate, a devenit cheia de boltă a iconologiei patristice [*ἡ τῆς εἰκόνοσ τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει*]. Sfântul Ioan Damaschin îl utilizează ca argument hermeneutic în primul său tratat apologetic îndreptat împotriva iconoclaștilor¹², iar textul din care face parte a fost selectat ca temei patristic pentru învățătura creștină despre Sfintele icoane¹³. Comentariile consistente făcute de Sfântul Ioan Damaschin la textul dogmatic al Sfântului Vasile cel Mare reprezintă o modalitate de a-i continua gândirea dintr-o nouă perspectivă, o formă de aprofundare a potențialului lui hermeneutic și o formă de actualizare a mesajului lui într-un context istoric și teologic diferit.

12. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑΒΑΛΛΟΝΤΑΣ ΤΑΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ, 21., JP Migne, PG 94, 1252D, Paris, 1864; SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Primul tratat apologetic contra celor care atacă Sfintele icoane*, 21, p. 56; Anca VASILIU, *EIKŌN. Imaginea în discursul celor trei Părinți Capadocieni*, cap. IV. *Vasile al Cezareei și principiul oglindirii. Chipul persoanei în Sfânta Treime*, traducere din limba franceză de Georgiana Huian, Editura Doxologia, Iași, 2017, pp. 191-192.

13. SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Mărturii despre icoane, ale Sfinților și cinstițiilor Părinți din vechime*, [La primul tratat] PG 94, 1261D-1264D; trad rom., p. 68-70; [La al treilea tratat] PG 94, 1361A-B; trad. rom., p. 155.

În *Epistola 105* adresată în anul 372 unor diaconițe, fiicele comitelui Terențiu, Sfântul Vasile cel Mare le explică relația dintre Dumnezeu-Tatăl și Dumnezeu-Fiul printr-o metaforă preluată din domeniul artei, menite să exprime interrelaționarea lor. Fiul este numit „Icoana vie, Care reflectă în El pe Tatăl întreg“ [εἰκόνα ζῶσαν, ὅλον δεικνύντα ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα]¹⁴. Formularea dogmatică, similară celei întrebuintate de Sfântul Apostol Pavel din *Epistola către Evrei* [1.3: ὁς ὦν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ]¹⁵, contribuie la înțelegerea legăturii ființiale a Fiului cu Tatăl datorită exemplului uzual întrebuintat de autor.

În registrul spiritualității creștine, Sfântul Vasile cel Mare utilizează din arta picturii un termen care desemnează materia cu ajutorul căreia se realizează o lucrare. În interpretarea duhovnicească la Psalmul XXIX, în contextul explicării înțelesului spiritual al noțiunii de „frumusețe“, recurge la comparația dintre frumusețea umană și cea dumnezeiască.

„Frumos e orice suflet, privit în simetria puterilor sale proprii; dar frumusețea cea adevărată [κάλλος δὲ ἀληθινόν], cea mai plăcută [ἐρασμιώτατον], adică firea cea dumnezeiască și fericită [θεῖαν καὶ μακαρίαν φύσιν], se poate privi, se poate contempla numai de cel ce are curățită mintea [μόνῳ τῷ τὸν νοῦν κεκαθαρμένῳ]. Cel ce-și atinge ochii la luminile și harurile lui Dumnezeu primește ceva de la El [μεταλαμβάνει τι ἀπ’αὐτοῦ], ca de la o culoare își colorează propriul chip cu o strălucire înfloritoare [ὥσπερ ἀπὸ τινος βαφῆς, αἴγλην τινὰ ἀνθηρὰν εἰς τὴν οἰκείαν ὄψιν ἀναχρωνόμενος]. Asta e pricina că și fața lui Moise a fost slăvită [ἐδοξάσθη τὸ πρόσωπον] atunci când, vorbind cu Dumnezeu, fața lui a primit ceva din frumusețea lui Dumnezeu [τῷ μετελιφέναι τοῦ κάλλους ἐκείνου ἐν τῷ ὁμιλεῖν Θεῷ]”¹⁶.

14. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ*, Β', ΙΙΙ., ΠΓ 32, 513Α; ΣΦΑΝΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Επιστολε, Πάριτζι σι Σκριτορι Βισεριεστει 3, Serie nouă*, Traducere din limba greacă, introducere și note de Pr. Teodor Bodogae, ediție revăzută de Tudor Teoteoi, Editura *Basilica* a Patriarhiei Române, București, 2010, p. 191.

15. *ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΕΒΡΑΙΥΣ*, Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ, Το πρωτότυπο κείμενο με μετάφραση στη δημοτική, Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, Αθήνα, 2003, 505.

16. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ, *ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΘ΄ ΨΑΛΜΟΝ. Ψαλμός ὡδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου Δαβίδ*, JP Migne, ΣΦΑΝΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, VI. *Omilie la Psalmul XXIX. Psalmul cântării de la inaugurarea*

Interesat de explicarea modului în care se dobândește „adevărata frumusețe”, Sfântul Vasile introduce comparația cu frumusețea artistică transmisă prin culoare. Analogiile semantice stabilite [*μαρμαρυγή / χάρις – βαφή; μετα-λαμβάνω – ἀνα-χρώννυμι*] indică într-o manieră expresivă împărtășirea prin contemplație a omului de energiile divine necreate. Relația *lumină – har – culoare* transmite ideea de asimilare de către om a însușirilor dumnezeiești și de înfrumusețare a lui ca urmare a primirii lor. Cuvântul *ὄψις*¹⁷, care semnifică aspectul exterior, analizatorul vizual și vederea interioară, exprimă capacitatea umană de a primi lumina și harul dumnezeiesc, putând fi echivalat semantic cu *τὸ πρόσ-ωπον*. Verbul *ἀνα-χρώννυμι*¹⁸, care indică acțiunea de „a colora”, exprimă într-un mod plastic imprimarea sufletului cu lucrările dumnezeiești, care se răsfrâng și asupra trupului. Împărtășirea de luminile și harurile dumnezeiești fiind un proces interpersonal, explicația bazată pe termenii cu valoare de simbol, din pictură, este completată cu exemplul biblic al lui Moise din *Ieșirea* [34. 29: *καταβαίοντος δὲ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ὄρους, Μωυσῆς οὐκ ἴδει ὅτι δεδόξασται ἢ ὄψις τοῦ χρώματος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἐν τῷ λαλεῖν αὐτὸν αὐτῷ*. 35: *καὶ εἶδον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ πρόσωπον Μωυσεῆ ὅτι δεδόξασται, καὶ περιέθηκε Μωυσῆς κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ, ἕως ἂν εἰσέλθῃ συλλαλεῖν αὐτῷ*], care a trăit experiența împărtășirii din slava lui Dumnezeu.

În *Epistola a 2-a*, adresată Sfântului Grigorie Teologul, Sfânta Scriptură este prezentată ca sursă hagiografică care are puterea de a modela oamenii conform paradigmei revelate de viețuire:

„Dar calea de căpetenie pentru descoperirea adevărului mântuitor este cercetarea *Sfintelor Scripturi inspirate de Dumnezeu*, pentru că în ele ni s-au transmis atât poruncile privitoare la faptele noastre, cât și viețile fericiților bărbați care stau în fața noastră, vrednice de a fi imitate [*μιμήματι*] ca niște icoane vii ale viețuirii în Dumnezeu [*οἷον εἰκόνας τινὲς ἔμψυχοι τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας*]¹⁹.

casei lui David, 5, în vol. *Tâlcuire duhovnicească la Psalmi*, traducere și note de Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000, pp. 98-99.

17. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: ὄψις*, p. 1434.

18. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: ἀνα-χρώννυμι*, p. 147.

19. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ*, Β', 3., PG 32, 228B-C; SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 2*, III., *Către prietenul Grigorie (Teologul)*, în *Epistole*, p. 33.

Spre deosebire de sensul pe care îl are în pictură verbul *μιμέομαι*²⁰ [*a imita*], în spiritualitatea creștină el are un înțeles mai adânc, semnificând trăirea în Dumnezeu. Expresia *εἰκόνες τινὲς ἔμψυχοι τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας* indică cu fidelitate sensul trăirii creștine prin care, cei ce-L urmează pe Dumnezeu și au ca modele de viață pe oamenii lui Dumnezeu, ajung să-L reflecte în viața lor însuflețită de Duhul Lui sfințitor.

Hagiografiile sunt pentru Sfântul Vasile cel Mare surse de prefacere lăuntrică a omului, atestate existențiale ale însușirii personale a modelelor de sfințenie al căror glas lăuntric se aude din dumnezeieștile Scripturi. Tehnica picturii bazată pe imitare este aleasă ca termen de comparație pentru relatarea faptelor sfinților după regulile retoricii. În trei texte hagiografice, Sfântul Vasile se raportează la *pictură* la ca un mijloc alternativ față de comunicarea prin *scris*, a mesajelor spirituale.

În *Omilia la mucenicul Varlaam*, Sfântul Vasile, dintr-un profund simțământ al insuficienței exprimării prin cuvânt a chinurilor răbdate de iubitorul de Dumnezeu, solicită insistent ca alți comunicatori să le redea cu mai multă fidelitate. Atenția lui s-a îndreptat asupra pictorilor, datorită expresivității pe care o presupune transpunerea unui episod istoric într-un tabou bine realizat:

„Înălțați-mi acum, o, pictori [*ζωγράφοι*] vestiți ai marilor isprăvi ale luptătorilor, și împodobiți cu culorile artei voastre pe cel încununat, descris atât de întunecat de mine [*τὴν τοῦ στρατηγοῦ κολοβωθεῖσαν εἰκόνα ταῖς ὑμετέραις μεγαλύνετε τέχναις. Αμαυρότερον παρ' ἐμοῦ τὸν στεφανίτην γραφέντα τοῖς τῆς ὑμετέρας σοφίας περιλάμψατε χρώμασιν*]! Să plec învins de icoana [*γραφῆ*] pe care o veți face faptelor vitejești ale mucenicului [*τῆ τῶν ἀριστευμάτων τοῦ μάστυρος*]! Să mă bucur astăzi, deși sunt învins, de o victorie ca aceasta a iscusinței voastre! Să văd zugerăvită de voi mai bine [*ἀκριβέστερον παρ' ὑμῶν γραφομένην*] lupta mâinii cu focul! Să văd zugerăvit pe icoana [*γεγραμμένον εἰκόνο*] voastră mai strălucitor [*φαιδρότερον*] pe luptător! Să plângă și acum demonii, loviți de faptele vitejești zugerăvite de voi ale mucenicului! Să li se arate iarăși lor mâna arsă și victorioasă! Să fie zugerăvit

20. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: μιμέομαι*, imiter (la voix, le geste); *au mor.* imiter (les actions, les vertus), p. 1284.

pe icoană Hristos [*Ἐγγραφέσθω τῷ πίνακι καὶ ὁ τῶν παλαισμάτων ἀγωνοθέτης*], Întâi-stătătorul luptelor, Căruia slava în vecii vecilor. Amin²¹.

Litota la care recurge Sfântul Vasile cel Mare pentru a exprima resursele lui limitate referitoare la relatarea secvenței alese din viața mucenicului Varlaam are un efect invers. Ea pune în lumină excelența cu care a zugrăvit prin cuvânt, tocmai ceea ce a considerat că nu a reușit să transmită, iar apelul la pictori exprimă în fond mărinimia cu care s-a străduit să găsească un mijloc mult mai potrivit pentru subiectul prezentat. Din modul în care-și exprimă încrederea în forța de comunicare a picturii se desprinde aprecierea de care se bucura în ochii lui această artă. El poate fi considerat un precursor al erminiei picturii bizantine datorită viziunii lui despre compoziția artistică și a detaliilor tehnice recomandate în realizarea secvenței hagiografice descrise.

În *Omilia la mucenicul Gordie*, Sfântul Vasile subliniază importanța relatării, conform realității, a vieții unui sfânt. Întrucât datele istorice despre viața sfântului Gordie pe care le cunoaștea erau incomplete, ierarhul capadocian introduce comparația modului în care urma să o relateze, cu tehnica întrebuițată de pictori în realizarea tablourilor. Elementul comun picturii și hagiografiei este raportarea la original, însă, dacă în primul caz, distanțarea de original este considerată un fapt firesc, în cel de-al doilea caz, ea este unul primejdios, tradus prin depărtarea de adevărul istoric.

„Au ajuns până la noi puține știri care păstrează faptele de vitejie ale mucenicilor. Și mi se pare că și cu mine se întâmplă ce se întâmplă pictorilor [*τῶν ζωγράφων*]. Aceștia, când copiază tablourile după alte tablouri, de cele mai multe ori, după cum e și firesc, se îndepărtează de originale [*ἐξ εἰκόνων μεταγράφωσι τὰς εἰκόνας, πλεῖστον, ὡς εἶκός, τῶν ἀρχετύπων ἀπολιμπάνονται*]; și pentru mine, deci, nu-i mică primejdia de a mișcorna adevărul [*τὴν ἀλήθειαν ἐλαττώσαι*], pentru că n-am fost de față la cele

21. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Αρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, ΟΜΙΛΙΑ ΙΖ'. Εἰς Βαρλαάμ μάρτυρα*, 3., Pg 31, 489A-B; SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilia a XVII-a. La mucenicul Varlaam*, III, în vol. *Omilii și cuvântări*, Traducere din limba greacă veche și note de Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000, p. 288.

întâmplare. Dar pentru că a venit ziua de pomenire a mucenicului care a luptat cu strălucire pentru mărturisirea credinței în Hristos, să spun câte știu²².

În acest text Sfântul Vasile transmite ideea necesității respectării adevărului într-un discurs hagiografic. Însă, din cauza penuriei datelor despre viața sfântului menționat, dublată de dorința de a-l cinsti în ziua prăznuirii, ca exemplu de dragoste creștină, mărturisitoare, introduce referința la tehnica picturii pentru a face cunoscută maniera în care va vorbi. Verbul *μετα-γράφω*²³ folosit pentru exprimarea mimesisului artistic corespunde intenției autorului de a reproduce viața sfântului conform realității.

În *Omilia XIX, La sfinții patruzeci de mucenici* Sfântul Vasile așază în raport de egalitate arta cuvântului și arta picturii din punct de vedere al scopului lor paideic. Prezentate ca mijloace educative, aceste arte au puterea de a determina la asimilarea modelelor strălucite de oameni, distinși prin fapte memorabile:

„Hai, dar, să-i aducem în mijlocul nostru, istorisindu-le viața [*εἰς μέσον αὐτοῦς ἀγαγόντες διὰ τῆς ὑπομνήσεως*]; și înfățișând tuturor, ca într-o icoană [*ὡσπερ ἐν γραφῇ*], faptele de vitejie ale bărbaților [*τὰς τῶν ἀνδρῶν ἀριστείας*], să dăm celor de față folosul obștesc ce-l avem de la ei. Oratorii [*λογογράφοι*] și pictorii [*ζωγράφοι*] înseamnă adeseori vitejiile războinicilor; unii îi împodobesc cu cuvântul [*οἱ μὲν τῷ λόγῳ διακοσμοῦντες*], iar alții îi zugrăvesc în tablouri [*οἱ δὲ τοῖς πίναξιν ἐγχαράττοντες*], încât și unii și alții au îndemnat pe mulți la fapte de vitejie; că ceea ce povestirea [*ὁ λόγος τῆς ἱστορίας*] prezintă prin auz [*διὰ τῆς ἀκοῆς*], aceea pictura [*ταῦτα γραφικῇ*], fără de glas [*σιωπῶσα*], înfățișează prin imitare [*διὰ μιμήσεως*]. Tot așa și noi, să amintim celor de față vitejia bărbaților și, aducând oarecum înaintea ochilor faptele lor [*οἶνει ὑπ’ ὄψιν αὐτῶν ἀγαγόντες τὰς πράξεις*], să mișcăm [*κινήσωμεν πρὸς τὴν μίμησιν*] spre faptă pe cei mai curajoși, pe cei care sunt prin voință [*προαίρεσιν*] asemenea lor. Acesta este rodul cuvântului de la-

22. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, ΟΜΙΛΙΑ ΙΗ'. *Εἰς Γόρδιον τὸν μάρτυρα*, PG 31, 493A; SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilia a XVIII-a. La mucenicul Gordie II*, p. 292.

23. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: μετα-γράφω*, I écrire d'une autre manière, changer le texte d'un écrit, II transcrire, copier, *Moy. se faire traduire*, p. 1260.

udă [έγκώμιον] în cinstea mucenicilor: să îndemne la virtute pe cei adunați să le prăznuiască pomenirea [ή πρὸς ἀρετὴν παράκλησις τῶν συνειλεγμένων]²⁴.

Referința la pictură poate fi pusă în legătură cu intenția Sfântului Vasile de a-i aduce „în mijlocul” [εἰς μέσον αὐτοὺς ἀγαγόντες; ὑπ’ ὄψιν αὐτῶν ἀγαγόντες] auditoriului, prin istorisire, pe Sfinții mucenici. Această intenție presupune un discurs vizualizabil alcătuit din cuvinte și expresii picturale. Analogiile semantice gândite de Sfântul Vasile cel Mare [γραφὴ – ἀριστεία; λογο-γράφος – ζω-γράφος; λόγος – πίναξ; ὁ λόγος τῆς ἱστορίας – γραφικὴ] au rolul de a mișca sufletul către virtute. Relația semantică *cuvânt – tablou* [λόγος – πίναξ] indică mijloacele de care uzează scriitorul [λογο-γράφος] și pictorul [ζω-γράφος] în efortul lor de a surprinde viața și a comunica din ea fapte, trăiri și gânduri. Termenul *γραφὴ*²⁵, care semnifică atât arta scrisului, cât și pe cea a picturii, exprimă în mod strălucit intenția autorului referitoare la sensul întrebuintării selective a modalităților lor de realizare. Terminologia picturii, folosită în sens propriu, are în acest text funcția de a stimula sensibilitatea în vederea înțelegerii mesajului hagiografic, de asumare a modelelor prezentate.

Într-un context diferit de cele menționate, Sfântul Vasile cel Mare este categoric în privința superiorității cuvântului față de pictură. În *Epistola 163* adresată comitelui Iovin în anul 374, accentuează funcția iconică a cuvântului, ca mijloc de exteriorizare a sufletului:

„Ți-am văzut sufletul în scrisoare [s.n. în *scrisori*, cf. pl. *γράμμασι*]. Căci, într-adevăr, niciun pictor nu poate surprinde atât de exact trăsăturile trupului [οὐδεὶς γραφεὺς χαρακτηῖρα σώματος ἀκριβῶς ἐκλαβεῖν δύναται], așa cum poate descoperi cuvântul tainele sufletului [ὡς λόγος ἐξεικονίσει τῆς ψυχῆς τὰ ἀπόρρητα, 633B]. Pentru mine, s-au exteriorizat în cuvintele scrisorii Tale [ἐν τοῖς γράμμασι λόγος ἐχαρακτήρισεν]

24. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Αρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, ΟΜΙΛΙΑ ΙΘ'. Εἰς τοὺς ἀγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας, PG 31, 508D-509A; SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilia a XIX La sfinții patruzeci de mucenici II*, p. 306.

25. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: γραφή*, I. l'art d'écrire, l'écriture; II. action d'écrire; I1 action de dessiner ou de peindre, art de dessiner ou de peindre, dessin, peinture, p. 418.

atât statornicia caracterului și adevărul cinstei, cât și nuanțele cugetului [τὸ τῆς γνώμης ἐν πᾶσιν ἀκέραιον]²⁶.

Sfântul Vasile stăpânește deplin arta contrastului și a transferului semantic. Scrisorile [γράμματα] formează pentru el un tablou spiritual al sufletului din care poate fi citit și înțeles mai bine decât ar putea reprezenta un pictor trupul prin culoare [PG 32, 633A-B]. Analogia dintre *scrisoare* și *pictură* este favorizată de semantismul termenului γράμμα²⁷ [*scrisoare*], derivat de la γράφω [*a scrie, a picta*]. Verbul ἐξ-εικονίζω²⁸ [*a reprezenta prin imagine*] reliefează forța de revelare prin λόγος [*cuvânt*] a *icoanei sufletului*. Astfel, *cuvântul* se îmbogățește și cu înțelesul de *icoană* sau *chip* văzut al sufletului nevăzut.

Textele din omiliile hagiografice ale Sfântului Vasile cel Mare au fost selectate de Sfântul Ioan Damaschin ca surse patristice pentru fundamentarea cinstirii Sfințelor icoane. Din comentariile făcute la pasajele din cuvântarea la mucenicul Gordie și din cea la Sfinții patruzeci de mucenici rezultă că Sfântul Ioan Damaschin a apreciat corespondența semantică *cuvânt* – *icoană* [λόγος – εἰκὼν] pe care a adus-o ca argument în susținerea cultului Sfințelor icoane²⁹.

SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI [335 – † cca 395] recurge în tratatul *Despre facerea omului* [ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ] la exemple cu valoare simbolică din domeniul picturii, pentru a transmite într-un mod mai expresiv sensul spiritual al structurii umane.

El utilizează comparația dintre *om* și *imaginile stăpânitorilor* în baza structurii iconice, antropologice, pentru a-i reliefa măreția în raport cu celelalte făpturi. În acest sens, el recurge la exemplul luat din arta picturii, pentru a reda mai ușor înțelesul dumnezeiesc al imprimării chipului Creatorului în om și scopul lui descoperit în dobândi-

26. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ, ΠΕΓ', PG 32, 633A-B; SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 163, Către comitele Iovin*, în *Epistole*, p. 254.

27. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: γράμμα A. I (γράφω)*, 1 texte écrit; 2 particul. lettre, épître; III. B dessin, peinture, p. 416.

28. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: ἐξ-εικονίζω* – 1. faire une copie exacte, d'où au pass. ressembler tout à fait; 2. représenter à l'aide d'une image, p. 702.

29. SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Mărturii despre icoane, ale Sfinților și cinstiților Părinți din vechime*, [La primul tratat], PG 94, 1261B-C, 1264D-1265C, 1265D-1268D; trad. rom. p. 67-68, 70-73; [La al treilea tratat] PG 94, 1360C-D, 1361A.

rea *asemănării* cu Dăruitorul. Gândirea dogmatico-spirituală a acestui Sfânt Părinte capadocian se observă din modul expunerii exemplului concret și al echivalențelor semantice prezentate.

„De altfel și faptul că omul poartă chipul Celui care stăpânește peste toate făpturile [τὸ τῆς δυναστευούσης τῶν πάντων φύσεως εἰκόνα γενέσθαι] nu vrea să însemneze altceva decât că de la început firea omului a fost destinată să fie regină [ἢ εὐθὺς βασιλίδα δημιουργηθῆναι τὴν φύσιν]. Căci după cum, potrivit obișnuințelor omenești, cei care execută tablourile stăpânilor [τὰς εἰκόνας τῶν κρατούντων] trebuie să redea în ele expresia lor autentică [τόν τε χαρακτήρα τῆς μορφῆς], iar prin îmbrăcăminte de purpură sporește și mai mult vrednicia lor împărătească, încât se și spune în mod obișnuit că în tabloul respectiv se vede chiar «regele» însuși [ἢ εἰκὼν, βασιλεύς], tot așa și firea omenească a fost creată să aibă rol de conducător peste altele pentru că se aseamănă cu Împăratul tuturor făpturilor [πρὸς τὸν βασιλέα τοῦ παντὸς ὁμοίότητος], fiind astfel ca un tablou viu [οἷόν τις ἔμψυχος εἰκὼν ἀνεστάθη], dar care are comun cu modelul [τῷ ἀρχετύπῳ] său veșnic atât vrednicia cât și numele. De fapt, ca semne ale demnității sale [τὴν ἀξίαν ἐπισημαίνουσα], omul nu poartă nicio mantie de purpură și n-are nici sceptor și nici diademă, căci sub înfățișarea lui nu avem de astădată pe Cel ce i-a fost model [οὐδὲ γὰρ τὸ ἀρχέτυπον ἐν τούτοις ἐστίν] întrucât în locul mantiei de purpură s-a îmbrăcat în haina virtuții, care-i totuși cea mai împărătească dintre îmbrăcăminti [πάντων βασιλικώτατον ἐσθημάτων], iar în loc de sceptor se sprijinește de fericirea nemuririi, pe când în loc de diademă împărătească e împodobit cu coroana dreptății, așa încât prin toate acestea omul se distinge printr-o vrednicie de adevărat împărat ca unul care se aseamănă aidoma frumuseții Modelului său [δι' ἀκριβείας πρὸς τὸ ἀρχέτυπον κάλλος ὁμοιωθεῖσαν]³⁰.

Textul Sfântului Grigorie exprimă superioritatea ontologică a omului față de celelalte făpturi create de Dumnezeu. Redarea relației *om – Model* prin exemplul *image – stăpânilor* este construită pe corespondențe semantice care au rolul de a transmite într-o manieră mai accesibilă înțelesul teologic al alcătuirii și scopului omului în creație.

30. SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, *Despre facerea omului IV, Părinți și Scriitori Bisericești*, 30, în *Scrieri II, Scrieri exegetice, dogmatico-polemice și morale*, trad. rom. Pr. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, pp. 22-23; JP Migne, *PG 44*, Paris, 1863, col. 136 C-D.

Corespondențele semantice dintre exemplul preluat din arta picturii și realitatea vizată au rolul de a sublinia mesajul teologic transmis de Sfânta Scriptură [Fc 1, 26]. Exemplul cu valoare de simbol este decodat în cheia spiritualității creștine în lumina căreia este reliefată învățătura revelată despre relația dintre om și Creator.

Exemplu	Semnificații teologice
<i>imaginile stăpânitorilor - model</i> → om – Modelul divin → asemănarea structurală a omului cu Modelul divin	
[εἰκόνας τῶν κρατούντων – εἰκῶν, βασιλεύς]	[ἔμψυχος εἰκῶν – τῷ ἀρχετύπῳ]
Însemnele autorității imperiale → semnele demnității spirituale	[ἀξίαν ἐπισημαίνουσα]
– mantia de purpură [πορφυρίδα]	– haina virtuții [ἀρετὴν ἠμφιεσμένη]
– sceptrul [σκῆπτρον]	– cea mai împărătească dintre haine
– diadema [διαδήμα]	– fericirea nemuririi [μακαριότητι τῆς ἀθανασίας]
– tablou [πίναξ]	– coroana dreptății [δικαιοσύνης στεφάνῳ κεκοσμημένη]
	– tablou viu [ἔμψυχος εἰκῶν] → omul

Exemplele sensibile prezentate de Sfântul Grigorie sunt citite mintal și decodate spiritual³¹. Explicația are la bază traducerea semantică a două limbaje specializate. Terminologia proprie picturii este transpusă semantic în limbajul teologiei creștine pentru a-i facilita înțelegerea printr-o referință vizuală. În acest text exemplul ales are valoare argumentativă pentru învățătura revelată despre structura iconică a omului. Termenii εἰκῶν [chip/ icoană] și ὁμοιότης [asemănare] sunt analogi. Primul semnifică datul divin din om, iar al doilea, reflectarea în om a modelului dumnezeiesc [τὸ ἀρχέτυπον]. Corespondența semantică între detaliile artistice necesare alcătuirii portretului și „semnele demnității” [ἀξίαν ἐπισημαίνουσα] umane, echivalente semantic cu virtutea [ἀρετὴν], nemurirea [ἀθανασία] și dreptatea [δικαιοσύνη] pune în lumină însușirile primare cu care a fost înzestrat omul la creație. Echivalența semantică πίναξ – ἔμψυχος

---

31. Anca VASILIU, *EIKÔN. Imaginea în discursul celor trei Părinți Capadocieni*, cap. II, *Comparație și imagine la Grigorie de Nyssa*, pp. 120-121.

εἰκῶν scoate în evidență funcția spirituală a omului de a asimila și reflecta frumusețea lăuntrică. Terminologia proprie picturii, selectiv aleasă de autor, este tradusă în termenii spiritualității creștine, fără a fi detașată complet de semnificațiile simbolice. Pentru Sfântul Grigorie al Nyssei, familiarizat cu limbajul Sfintei Scripturi și cu exegezele patristice, analogia și simbolul sunt mijloace stilistice la care a recurs pentru redarea gândului revelat cu privire la relația om – Dumnezeu.

Explicația spirituală, antropologică este reluată de Sfântul Grigorie al Nyssei dintr-o perspectivă complementară. De această dată, el introduce în explicația sa analogia dintre procesul pictării și imprimarea de către Dumnezeu, în om, a darurilor Sale spirituale.

„De fapt, această frumusețe dumnezeiască nu strălucește prin farmecul exterior al înfățișării [*θεῖον κάλλος οὐ σχήματι τινι, καὶ μορφῆς εὐμοιρίᾳ*] ori printr-o ținută deosebit de răpitoare, ci ea se poate recunoaște după fericirea de nedescris a unei păci și desăvârșiri interioare [*ἐν ἀφράστῳ μακαριότητι κατ’ ἀρετὴν θεωρεῖται*]. Căci după cum pictorii [*οἱ γραφεῖς*] transpun pe planșetă [*πίνακας*] prin linii și culori înfățișarea oamenilor [*τὰς ἀνθρωπίνας μορφὰς διὰ χρωμάτων*], scoțând în evidență cu pensula în nuanțe potrivite și corespunzătoare dorinței de exprimare [*καταλλήλους βαφὰς ἀπαλείφοντες τῷ μιμήματι*], spre a reda cât mai corect frumusețea originalului [*δι’ ἀκριβείας τὸ ἀρχέτυπον κάλλος μετενεχθείη πρὸς τὸ ὁμοίωμα*], tot așa să știi că și Pictorul nostru [*τὸν ἡμέτερον πλάστην*] a pus în noi, ca niște nuanțe colorate, virtuțile [*οἷόν τισι βαφαῖς τῇ τῶν ἀρετῶν*], împodobindu-le minunat după modelul propriei Sale frumuseți. Multe și variate sunt culorile chipului [*τὰ οἶονεὶ χρώματα τῆς εἰκόνοσ*] prin care se redau adevăratele nuanțe ale originalului [*δι’ ὧν ἡ ἀληθινὴ ἀναζωγραφεῖται μορφή*], în orice caz nu roșul sau albul țipător și nici vreo altă culoare intermediară [*ἄλληλα μίξις*], nici hașurarea pentru redarea genelor și nici negrul întunecat, pentru zugrăvirea ochilor, așa cum de obicei se exprimă mai închise unele părți ale tabloului [*κατὰ τινὰ κρᾶσιν τὰ κοῖλα τοῦ χαρακτῆρος ὑποσκιάζουσα*] și tot ce mai obișnuiesc în acest sens mâinile pictorilor [*ὅσα τοιαῦτα ζωγράφων χεῖρες ἐπετεχνήσαντο*], ci în locul acestora curăția, nepătimirea, fericirea, înstrăinarea de orice rău și multe altele de acest fel sunt cele prin care se exprimă asemănarea omului cu Dumnezeu [*δι’ ὧν μορφοῦται τοῖς ἀνθρώποις ἡ πρὸς τὸ θεῖον ὁμοίωσις*]. Iată, dar, cu ce flori

[ἄνθε] din propriul Său chip [τῆς ἰδίας εἰκόνας] a împodobit Creatorul firea noastră!³².

Corespondențele semantice selectate din arta picturii și spiritualitate exprimă atât frumusețea structurală umană, cât și modul realizării ei efective prin însușirea învățaturii revelate.

Simboluri	Semnificații teologice
pictori [γραφεῖς] → Pictorul nostru	[ἡμέτερον πλάστην] → Dumnezeu
a transpune [μεταφέρω]	→ a imprimat în noi [ἐπιβολῆ]
culori [βαφή, χρώμα]	→ virtuțile [τῶν ἀρετῶν]
chip [εἰκὼν]	→ omul
original [μορφῆ]	→ <i>modelul</i> frumuseții dumnezeiești
Detalii tehnice: curăția	[τὸ ἴδιον κάλλος τῆν εἰκόνα]
[καθαρότης]	→ exprimă <i>asemănarea</i> omului
	cu Dumnezeu,
	nepătimirea [ἀπάθεια],
	fericirea [μακαριότης],
	înstrăinarea de orice rău
	[κακοῦ παντὸς ἀλλοτριώσις]

Exemplul ales de Sfântul Grigorie reliefează frumusețea structurală imprimată de Dumnezeu în firea umană. Plăsmuitor al acestei frumuseți, Dumnezeu este numit simbolic „Pictorul nostru” [τὸν ἡμέτερον πλάστην]. Esența frumuseții dumnezeiești imprimată în om nu constă însă în vizibilitatea lui exterioară, deși aceasta trimite către ea, ci se contemplă în stările spirituale, lăuntrice. Mesajul textului se referă la frumusețea intrinsecă firii umane, imprimată în om de către Dumnezeu, după *chipul propriei Sale frumuseți* [πρὸς τὸ ἴδιον κάλλος τῆν εἰκόνα, PG 44, 137A], constând în virtuți și stări duhovnicești, care exprimă *asemănarea omului cu Dumnezeu* [ἄνθρώποις ἢ πρὸς τὸ θεῖον ὁμοίωσις]. Sfântul Grigorie are în vedere starea omului necorupt de păcat, ieșit din mâinile Creatorului precum un tablou din mâinile pictorilor. Însă, enumerarea stărilor și dispozițiilor spirituale, în care se străvede *asemănarea* omului cu Dumnezeu, poate indica în subsidiar și programul de viață al unui creștin, responsabil de darurile primite

32. SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, *Despre facerea omului* V, p. 23; JP Migne, PG 44, 137A-B.

de la Dătătorul vieții. Lecția nerostită a textului îndeamnă la grija pentru menținerea frumuseții primite, prin raportarea la Modelul divin. Corespondența semantică *Dumnezeu – pictor* evidențiază implicarea directă a lui Dumnezeu în înfrumusețarea structurală și spirituală a omului.

Parțial, cele două texte din *Tratatul despre facerea omului* se numără printre mărturiile patristice aduse de Sfântul Ioan Damaschin, în *Primul tratat apologetic contra celor ce atacă Sfintele icoane*. Sfântul Ioan a selectat pasajele în care Sfântul Grigorie a introdus comparația cu tehnica relizării tabloului împăratului și a făcut un scurt comentariu la textul din capitolul al V-lea al lucrării. El nu a fost interesat de corespondențele semantice dintre pictură și expunerea teologică, ci de argumentul pe care se întemeiază cinstirea Sfintelor icoane. Tradiția pictării chipului împăratului este pentru el un argument pentru pictarea chipului Fiului lui Dumnezeu întrupat, Care și-a asumat firea umană. Raționamentul lui se sprijină și pe referința la textul Sfântului Vasile cel Mare din *Tratatul despre Sfântul Duh* [18] în baza căruia se întreabă „pentru ce nu va fi cinstită și venerată icoana, nu ca Dumnezeu, ci ca icoana Dumnezeului întrupat”³³. Comentariul Sfântului Ioan Damaschin este un exemplu de asumare a reflecțiilor patristice grecești despre raportul dintre teologie și pictură și de recitare și reexplicare a lor în contextul dezbaterilor despre Sfintele icoane.

În *Omilia I la Fericiri*, Sfântul Grigorie al Nyssei dezvoltă implicațiile spirituale ale creării omului de către Dumnezeu, pe fondul preocupării lui de a defini „fericirea”. Numindu-L pe Dumnezeu „fericit cu adevărat”, iar „fericirea”, însușire a Lui³⁴, explică înțelesul „fericirii”,

33. SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Mărturii despre icoane, ale Sfinților și cinstițiilor Părinți din vechime*, [La primul tratat] PG 94, 1268D-1269C; trad rom., pp. 74-75.

34. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΜΑΚΑΡΙΣΜΟΥΣ, ΛΟΓΟΣ Α΄*, PG 44, 1197A: Τὸ μὲν οὖν μακαριστὸν ἀληθῶς, αὐτὸ τὸ θεῖόν ἐστιν. Ὅ τί ποτε γὰρ αὐτὸ εἶναι ὑποθώμεθα, μακαριότης ἐστὶν ἢ ἀκήρατος ἐκείνη ζωὴ, τὸ ἄρρητόν τε καὶ ἀκατανόητον ἀγαθόν, τὸ ἀνέκφραστον κάλλος, ἢ αὐτοχάρις, καὶ σοφία, καὶ δύναμις· τὸ ἀληθινὸν φῶς· ἢ πηγὴ πάσης ἀγαθότητος· ἢ ὑπερκειμένη τοῦ παντὸς ἐξουσία· τὸ μόνον ἐράσιμον, τὸ ἀεὶ ὠσαύτως ἔχον, τὸ διηνεκὲς ἀγαλλίαμα· ἢ αἰδῖος εὐφροσύνη· περὶ ἧς πάντα τις ἂ δύναται λέγων, λέγει τῶν κατ' ἀξίαν οὐδέν. Οὔτε γὰρ ἡ διάνοια καθικνεῖται τοῦ ὄντος, κἄν τι περὶ αὐτοῦ τῶν ὑψηλοτέρων νοῆσαι χωρήσω μεν, οὐδενὶ λόγῳ τὸ νοηθὲν ἐξαγγέλλεται.

în cazul omului, prin conceptul de „împărtășire“ din sursa existenței lui. Prin urmare, starea de „fericire“ umană este un efect spiritual al participării [κατὰ μετουσίαν] omului la Dumnezeu³⁵. Pentru a fi mai bine înțeles, Sfântul Grigorie face o scurtă digresiune în care explică conceptul de „frumusețe“, într-o manieră analogică celui de „fericire“, ajungând apoi să le pună în relație. Raportul dintre „original“ și „copia“ lui stă la baza înțelegerii semnificației „fericirii“ și „frumuseții“ spirituale. După cum „originalul frumuseții“ [τὸ πρωτότυπον κάλλος] somatice [σωματικῆς εὐμορφίας] se află în „persoana reală și vie“ [ἐν τῷ ζῶντι προσώπῳ ἐστὶ καὶ ὑφεστῶτι], iar imitarea ei [τὸ κατὰ μίμησιν ἐπὶ τῆς εἰκόνοσ], ca iconizare a frumuseții prime ocupă un loc secund [δευτερεύει], tot astfel și firea umană [ἡ ἀνθρωπίνη φύσις], „chip al fericirii“ absolute [εἰκὼν οὕσα τῆς ὑπερκειμένης μακαριότητος], poartă „pecetea frumuseții celei bune“ [τῷ ἀγαθῷ κάλλει χαρακτηρίζε] când reflectă în ea „semnele fericirii“ [ὅταν ἐφ’ ἑαυτῆς δεικνύει τὰς τῶν μακαρίων χαρακτήρων ἐμφάσεις]³⁶. Principiul imitării originalului, în cazul formării duhovnicești, indică participarea interpersonală a omului la sursa existenței lui și are la bază două trăsături: *frumusețea și fericirea*. Prin sinteza dintre frumusețea ontologică, umană și fericirea dobândită, reflectată în ea, ca urmare a împărtășirii lui din însușirile Arhetipului său, Sfântul Grigorie al Nyssei a înțeles rațiunea spirituală a existenței umane și nivelul la care poate ajunge.

Rolul Creatorului în redobândirea frumuseții originare de către om este descris de Sfântul Grigorie prin comparație cu tehnica picturii:

„Dar deoarece întinărirea păcatului a urâțit frumusețea chipului [τῆς ἀμαρτίας ῥύπος τὸ ἐπὶ εἰκόνοσ κάλλοσ ἠχρείωσεν], a venit Cel ce ne-a spălat în apa vie și săltaoarea spre viața veșnică, așa încât noi, lepădând urâțenia de pe urmă, ne înnoim iarăși după modelul cel fericit. Și precum în meșteșugul zugrăvelii [ζωγραφικῆσ τέχνησ] cel priceput ar spune celor nepricepuți că fața frumoasă [καλὸν εἶναι τὸ πρόσωπον] este aceea

35. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *Εἰς τοὺς μακαρισμοὺς, Λογὸσ Α΄, PG 44, 1197B*: Ἐπεὶ δὲ ὁ πλάσας τὸν ἄνθρωπον, κατ’ εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· δευτέρωσ ἂν εἴη μακαριστὸν τὸ κατὰ μετουσίαν τῆσ ὄντωσ μακαριότητοσ ἐν τῷ ὀνόματι τούτω γινόμενον.

36. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *Εἰς τοὺς μακαρισμοὺς, Λογὸσ Α΄, PG 44, 1197B*.

care se alcătuieste din părți de un anumit fel, care are părul așa, ochii rotunzi, sprâncenele arcuite, o așezare regulată a obrazilor și pe rând toate din a căror bună întocmire se alcătuieste frumusețea [*ἡ εὐμορφία*], la fel și cel ce zugrăvește sufletul nostru prin imitarea Celui singur fericit [*οὕτως καὶ ὁ τὴν ἡμετέραν πρὸς τὴν τοῦ μόνου μακαρίου μίμησιν ἀναζωγραφῶν ψυχῇ*] descrie prin cuvânt pe rând cele care alcătuesc împreună fericirea³⁷.

Termenii antitetici folosiți de Sfântul Grigorie pun în lumină mesajul dogmatico-spiritual referitor la stările umane, anterioare și posterioare întrupării Rațiunii divine. Urâtenia asociată păcatului și efectele lui asupra chipului dumnezeiesc din om [*ρόπος – ἀχρειόω*] reprezintă un afront la intenția divină față de el, motiv pentru care Arhetipul lui personal intervine pentru a o „reînnoi” prin racordarea la El [*πάλιν κατὰ τὴν μακαρίαν ἀνακαινισθῆναι μορφήν*, PG 44, 1197C]. Verbul *ἀχρειόω* [*> ἡχρειώσεν*]³⁸ este cât se poate de sugestiv pentru a reda starea de avarie a chipului lăuntric al omului afectat de păcat care, nefiind expresia voinței lui Dumnezeu, nu are nici rațiune divină, lumină, binecuvântare și har și, prin urmare, nu poate transmite frumusețe și fericire. Expresia *ζωγραφικῆς τέχνης* [*arta picturii*], întrebuițată în sens simbolic, are rolul de a evidenția înțelesul de „artă” a revelării frumuseții dumnezeiești pe care-l are spiritualitatea creștină, deoarece sensul prim al adjectivului ales de Sfântul Grigorie exprimă pictarea după un model viu³⁹. Tot astfel și în viața duhovnicească, creștinul Îl are ca model viu de urmat pe Dumnezeu treimic, cu care conlucrează pentru a-și împlini rațiunea spirituală de a fi. Sfântul Grigorie compară două tipuri de *frumusețe* pentru a o face mai ușor de înțeles pe cea mai puțin sesizabilă. Din acest motiv apelează la exemplul picturii, ca artă a frumuseții vizuale, pentru a face inteligibilă frumusețea supravizu-

37. SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, *Despre Fericiri*, Cuvântul I, în *Scrieri I*, col. *Părinți și Scriitori Bisericești* 29, trad. rom. Pr. D. Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p. 336; JP Migne, PG 44, 1197C.

38. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français*: 1. *ἀχρειόω* -*ō*, rendre inutile; *au pass.* devenir inutile; 2. corrompre, p. 336.

39. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français*: *ζωγραφικῆς > ζωγραφέω* -*ō*, 1. peindre d'après un modèle vivant ou d'après nature, p. 885.

ală. Materialitatea modelată după normele esteticii artistice devine simbol pentru estetica spirituală, nonvizuală, manifestată prin suflet și din suflet în trup.

Sfântul Grigorie subliniază rolul sacramental în înfrumusețarea umană. Lucrarea Rațiunii divine întrupate, pentru refacerea puterilor sufletești ale omului și repunerea lor în funcționalitatea imprimată de intenția lui Dumnezeu, începe efectiv cu Taina Sfântului Botez. Verbul *ἀνακαινίζω* [> *ἀνακαινισθῆναι*/ *a reînnoi*]⁴⁰ exprimă anularea stării desemnate prin *ἀχρειόω* [*a face nefolositor*]. Apa lui sfințitoare pregătește palimpsestul lăuntric, alimentarea de la sursă. Apoi, silențios, Zugravul desăvârșit, cunoscător al structurii umane, reînnoiește cu răbdare frumusețea pierdută. Comparația cu arta picturii a modului tainic în care Dumnezeu „pictează sufletul” uman este concepută pentru a activa simțul percepției spirituale al modului în care se redobândește frumusețea ștearsă de pe chipul menit să o reflecte. Verbul *ἀνα-ζωγραφέω*⁴¹ [*a reproduce prin pictură*] întrebuițat cu înțeles simbolic exprimă rolul pe care Fiul lui Dumnezeu întrupat Îl are în refacerea chipului uman, după modelul dumnezeiesc, în viața duhovnicească asumată, iar particularizarea acțiunii Lui la sufletul uman [*ἀναζωγραφῶν ψυχῆ*] indică proprietatea lui de a primi lucrarea dumnezeiască și a interacționa cu Dumnezeu.

Înțelesul simbolic de „pictor” atribuit lui Dumnezeu, în explicațiile spiritual-antropologice, se menține și într-un context exegetic, ecleziologic. Având intenția să exprime relația dintre Dumnezeu și Biserica, înțeleasă ca „trup al lui Hristos”, Sfântul Grigorie îl numește pe Dumnezeu „vestitorul și zugravul frumuseții ei” [*ὁ κήρυξ τοῦ κάλλους αὐτῆς καὶ ζωγράφος γινόμενος*, 917A], datorită lucrării Lui în viața ei și a membrilor care o alcătuiesc⁴². De aici se înțelege rolul activ pe care Dumnezeu îl are în înfrumusețarea Bisericii Lui vii.

De la *Dumnezeu – pictor* al chipului Său în om, Sfântul Grigorie marchează și ideea de *om – pictor* al propriei vieți. Principiul imitării

40. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: ἀνακαινίζω*, renouveler, p. 124.

41. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: ἀνα-ζωγραφέω -ῶ*, reproduire par la peinture, p. 122.

42. SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, *Tâlcuire amănunțită la Cântarea Cântărilor*, Omilia a VII-a, în *Scrieri I*, p. 209.

modelului în practica picturii este prezentat ca exemplu concret pentru raportarea omului la Modelul suprem, în viața duhovnicescă. În contextul explicării rolului activ al omului în actualizarea, prin spiritualitate practică, a frumuseții lui latente, Sfântul Grigorie al Nyssei introduce o nouă semnificație a termenului „pictor“.

În lucrarea *Despre desăvârșire, către monahul Olimpiu*, într-o formulare cu valențe literare, în care frumusețea cuvântului o reflectă pe cea a conținutului, teologul sfânt vede în „arta picturii“ un echivalent simbolic pentru responsabilitatea umană față de viața care trebuie îmbogățită prin frumusețea modului asumării ei.

„Astfel, după cum atunci când voim să învățăm arta picturii [τὴν ζωγραφικὴν ἐπαιδευόμεθα τέχνην], maestrul [διδασκάλου] schițându-ne pe tablă [πίνακας] vreo formă frumoasă [τινὰ μορφήν], trebuie să imităm [μιμήσασθαι] frumusețea acesteia, fiecare pe placa noastră, astfel ca placa fiecăruia să se înfrumusețeze la fel cu modelul frumuseții [τοῦ κάλλους ὑπόδειγμα καλωπισθῆναι] care ne este pus înaintea, tot astfel, de vreme ce fiecare din noi este pictorul vieții sale proprii [ἐπειδὴ τῆς ἰδίας ἑκαστός ἐστι ζωῆς ζωγράφος], iar arta creației acesteia este intenția [ἢ προαίρεσις] noastră frumoasă, culorile pentru prelucrarea chipului care ne stă înaintea fiind virtuțile [χρώματα δὲ πρὸς τὴν ἀπεργασίαν τῆς εἰκόνοσ ἀί ἀρεταί], este o foarte mare primejdie ca frumusețea modelului care ne stă înaintea să fie schițată în sufletele noastre, de noi [μεταχαράξαι τοῦ πρωτοτύπου κάλλους τὴν μίμησιν εἰς εἶδεχθές], sub forma unei măști respingătoare și urâte [ἄμορφον προσωπεῖον] și cu niște culori murdare [ρυπαρῶν χρωμάτων], alcătuind astfel în locul chipului Stăpânului [ἀντὶ τοῦ Δεσποτικοῦ εἶδους] nostru o întipărire a răutății [τὸν τῆς κακίας χαρακτῆρα σκιογραφήσαντας].

Dimpotrivă, va trebui să căutăm ca, pe cât va fi cu putință, culorile cele curate ale virtuților [καθαρὰ τῶν ἀρετῶν τὰ χρώματα], amestecate într-o îmbinare meșteșugită [τεχνικὴν μίξιν], să ia asemănarea frumuseții pe care o avem înaintea [πρὸς τὴν τοῦ κάλλους μίμησιν παραλαμβάνειν], pentru ca și noi să fim un chip al Chipului [εἰκόνοσ εἰκόνα], izbutind să îndeplinim în viața noastră, printr-o imitare în fapte, frumusețea modelului [τὸ πρωτότυπον κάλλοσ] care ne stă înaintea, după cum a făcut și Sfântul Apostol Pavel, devenind un chip al lui Hristos, printr-o viață virtuoaasă⁴³.

43. SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, *Despre desăvârșire, către monahul Olimpiu*, în *Scrieri II*, col. *Părinți și Scriitori Bisericești* 30, trad. rom. Pr. Teodor Bodogae, Editu-

Hermeneut al vieții duhovnicești, Sfântul Grigorie al Nyssei uzează de cele mai expresive mijloace stilistice în vederea transmiterii gândurilor duhovnicești despre împlinirea rațiunii de a fi a omului imprimată în structura lui de către Dumnezeu. Dincolo de datele tehnice furnizate de text, despre modul în care se învâța arta picturii, intenția autorului este de a transmite învățătura despre formarea spirituală a omului. „Arta picturii“ [τὴν ζωγραφικὴν τέχνην] și instrumentele ei [πίναξ, χρώμα], predate de maestru [διδασκάλος] după metoda imitării [μιμέομαι] unui model frumos [καλὸν ὑπόδειγμα], pentru a-i învăța pe discipoli să-l reproducă, este paradigma simbolică aleasă de autor pentru a descrie arta duhovnicească a realizării programului existențial creștin revelat de Dumnezeu în Sfânta Scriptură: dobândirea asemănării omului cu Creatorul în conlucrare cu El.

Formulat într-o manieră generalizantă, mesajul concentrat al textului evidențiază ca sens suprem al vieții truda întru realizarea de către fiecare persoană umană a „autoportretului spiritual“. Însă, autoportretul vizat de autor diferă de cel realizat prin pictură. Dacă autoportretul artistic presupune identitatea dintre pictor și model, în privința „autoportretului spiritual“, la care se referă Sfântul Grigorie, pictorul diferă de model. *Pictorul* este omul, iar *modelul*, Dumnezeu. Iar taina artei de a scoate la lumină frumusețea lăuntrică din om și de a o îmbogăți prin adăugarea frumuseții primite și dobândite constă tocmai în această deosebire care permite dialogul interior cu modelul și raportarea continuă la el.

Verbul μιμέομαι propriu picturii, tradus în limbajul spiritualității creștine prin trăirea existențială și personală a legăturii omului cu Dumnezeu, are ca rezultat transformarea lui efectivă, prin harul curățitor primit de la Modelul urmat în scopul asemănării cu El, în bunătate și frumusețe. Caracterul voluntar al formării duhovnicești exprimat prin substantivul προαίρεσις [PG 46, 272A] presupune respectarea modelului revelat al împlinirii umane. Expresia ἀπεργασίαν τῆς εἰκόνοσ [272A-B] exprimă efortul personal de adecvare a omului la Modelul dumnezeiesc „prin virtuți“ [αἱ ἀρεταί, 272B], care sunt puteri

---

ra Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, pp. 467-468; JP Migne, PG 46, 267A-B.

spirituale ce indică dobândirea dispoziției stabile a sufletului în bună-tate. Din acest motiv virtuțile au ca echivalent simbolic, în pictură, termenul *χρώματα* care, asociat cu adjectivul *καθαρόν*, semnifică ideea de frumusețe [*καθαρά τῶν ἀρετῶν τὰ χρώματα*, 272B]. Relația *virtute – frumusețe* este una de cauzalitate. Virtutea este temeiul frumuseții spirituale și semn al sănătății sufletești, iar frumusețea este efectul ei. Este starea firească a omului imprimat cu frumusețe dumnezeiască și chemat la înfrumusețare continuă în comuniune cu sursa frumuseții lui. Altfel, există riscul inadecvării la prototipul divin redat prin expresia *ἄμορφον προσωπεῖον* [272B]. Pentru a fi cât mai persuasiv în direcția înțelegerii și asumării programului spiritual de viațuire creștină, Sfântul Grigorie prezintă și versiunea nedorită pentru om, aceea de a ajunge să nu mai semene cu Modelul frumuseții absolute, iar în locul ei să dobândească o formă imprimată în suflet de gândurile, simțirile și faptele care în limbaj simbolic au drept corespondent expresia *ῥυπαρῶν χρωμάτων* [272B]. Cultivat în spiritul frumuseții, Sfântul Grigorie introduce intenționat referința la agentul urâțirii sufletului, pentru a-i stimula reacția de respingere. Efectul lui asupra celui mai prețios dar divin este deformarea, iar Sfântul Grigorie, ca teolog și părinte duhovnicesc, a pledat în scrierile lui pentru formarea stărilor spirituale care susțin și mărturisesc frumusețea dumnezeiască.

Expresia *εἰκόνοσ εἰκόνα* [*chip al Chipului*, 272B] semnifică scopul ultim la care este chemat omul în viața dăruită de Dumnezeu. Realizarea lui „prin fapte“ [*δι' ἐνεργουῦσ ὡσ οἶόν τε μιμήσεωσ*, 272B] indică acțiunea energetică pe care o presupune împlinirea proiectului spiritual antropologic centrat pe raportarea la „Prototipul frumuseții“ [*τὸ πρωτότυπον κάλλοσ*, 272B].

La exemplul vizual utilizat în scop explicativ, Sfântul Grigorie mai adaugă unul care exprimă asimilarea personală, concretă, a programului spiritual prezentat. Sfântul Apostol Pavel, personalitate emblematică a creștinismului, este menționat ca model de om care a reușit să reflecte în sine Modelul care l-a marcat definitiv [*μιμητῆσ τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ κατ' ἀρετῆν βίου*, 272B].

Ideea simbolică de om ca „auto-pictor“ este introdusă de Sfântul Grigorie al Nyssei în explicațiile în care dorește să scoată în relief rolul omului în activarea resurselor lui spirituale, prin conlucrare cu Dumnezeu:

„Tot astfel suntem datori să privim și toate celelalte însușiri frumoase, care sunt grupate în jurul chipului lui Dumnezeu [περὶ τὴν πρωτότυπον τοῦ θεοῦ εἰκόνα ἔστιν ἰδεῖν], adică în jurul Domnului nostru Iisus Hristos, după care, apoi, se cuvine să ne întocmim în chip vădit firea noastră, încât să ne facem și noi chip al lui Dumnezeu cel nevăzut [κατ' ἐκείνην ἐναργῶς καλλωπίζων τὴν ἑαυτοῦ μορφήν, εἰκὼν καὶ αὐτὸς γίνεται τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου], zugrăvindu-ne astfel prin îndelungă-răbdare [διὰ τῆς ὑπομονῆς ζωγραφούμενος]”⁴⁴.

Trăitor al sensurilor sublime, revelate și artist al cuvântului, Sfântul Grigorie provoacă la reflecție. Nu i se pare contradictoriu să îndemne la dobândirea a ceea ce omul are deja structural în ființa sa. Din textul său rezultă că omul, posesor al *chipului dumnezeiesc*, imprimat la creație de Sfânta Treime trebuie să *se facă chip al lui Dumnezeu*, repetând practic, la nivel personal, actul creator. Autopictarea are un înțeles simbolic, semnificând în acest context efortul pe care-l presupune traseul spiritual al dobândirii *asemănării* cu Dumnezeu. Particularizarea înțelesului verbului *ζωγραφέω* la efortul dobândirii virtuții *răbdării* [ὑπομονή]⁴⁵ care, în sens propriu are înțelesul de putere de a rezista și a nu ceda adversităților, exprimă forța interioară dobândită de om prin viața duhovnicească datorită întăririi lui, prin susținerea lui Dumnezeu, în dispoziția de a rămâne prezent în relația cu El.

O inedită referință la *pictură*, în explicațiile teologice ale Sfântului Grigorie al Nyssei, surprinde prin echivalări semantice noi. În demersul lui de expunere a metodei de citire și înțelegere a unei cărți biblice cu o bogată încărcătură simbolică, cum este *Cântarea Cântărilor*, introduce ca adjuvant hermeneutic exemplul *picturii*, pe care îl explică pentru a se face înțeles în privința modului de interpretare spirituală la care a recurs. Comparația dintre *pictură* și *hermeneutica biblică* denotă o excelentă mobilitate a gândirii lui, formate prin rugăciune și cultură.

Textul în care Sfântul Grigorie introduce referința la *pictură*, cu valoare de simbol, decodând-o în cheia hermeneuticii biblice alexandri-

44. SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, *Despre desăvârșire, către monahul Olimpiu*, pp. 468-469; JP Migne, PG 46, 272D.

45. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: ὑπομονή*, I. intr.: 1. action de rester en arrière, de rester là; II. tr. 1. *au propre*, pouvoir ou force de supporter, de résister à (des coups); action de supporter sans fléchir ou sans se laisser entamer, p. 2028.

ne, are rolul spiritual de a pregăti mintea lectorilor în privința înălțării ei de la înțelesul literal, la cel spiritual al cuvintelor percepute în sens figurat.

„Precum, după știința picturii [*κατὰ τὴν γραφικὴν ἐπιστήμην*], există o materie [*ὕλη*] în diferitele vopseli [*ἐν διαφόροις βαφαῖς*] care înfăptuiesc imitația [*τὴν μίμησιν*] animalului [*ζώου – vietuitoarei*, s.n.], dar cel ce privește la chipul zugrăvit [*τὴν εἰκόνα*] cu meșteșug [*ἐκ τῆς τέχνης*] din culori [*διὰ τῶν χρωμάτων*] nu zăbovește cu privirea la vopselele [*βαφαῖς*] așternute pe tablou [*τῷ πίνακι*], ci privește numai la forma [*τὸ εἶδος*] pe care artistul [*ὁ τεχνίτης*] a înfățișat-o prin culori [*διὰ τῶν χρωμάτων*], așa și în scrierea de față [*ἐπὶ τῆς παρουσίας Γραφῆς*] se cuvine să nu privim la materia culorilor din cuvinte [*μὴ πρὸς τὴν ὕλην τὴν ἐν τοῖς ῥήμασι χρωμάτων*], ci să ne ațintim, ca la o formă împărătească [*καθάπερ τι βασιλείας εἶδος*] din ele, la ceea ce e înfățișat prin înțelesurile curate [*τὸ διὰ τῶν καθαρῶν νοημάτων ἀνατυπούμενον*]. Căci cuvintele acestea [*τὰ ῥήματα ταῦτα*], după înțelesurile lor nemijlocite [*κατὰ τὰς προχειροὺς ἐμφάσεις*]: gură [*στόμα*], sărutare [*φίλημα*], mir [s.n., *μύρον*], vin [*οἶνος*], numirile mădularelor [*τὰ τῶν μελῶν ὀνόματα*], pat [*κλίνη*] [și tinerele, *καὶ νεάνιδες*, s.n.] și altele asemenea, sunt culoarea albă [*λευκόν*], [sau galben pal, *ἢ ὠχρόν*, s.n.], [sau, s.n.], neagră [*ἢ μέλαν*], sau roșie [*ἢ ἐρυθρόν*], [sau albastru închis, *ἢ κυάνεον*, s.n.], sau alta oarecare, iar chipul [*μορφὴ*] înfăptuit prin aceasta e fericirea [*μακαριότης*] și nepătimirea [*ἀπάθεια*], unirea cu El [*πρὸς τὸ θεῖον συνάφεια*], înstrăinarea de rele [*τῆ τῶν κακῶν ἀλλοτρίωσις*] și asemănarea cu frumosul și cu binele adevărat [*τῆ πρὸς τὸ ὄντως καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐξομοίωσις*]. Acestea sunt înțelesurile [*τὰ νοήματα*] care dau mărturie despre înțelepciunea lui Solomon, care întrece hotarele înțelepciunii omenești. Și ce este mai minunat decât a face firea să se curățe de patimile ei, ca una ce primește și învață nepătimirea prin cuvintele socotite pătimișe?“⁴⁶

Sfântul Grigorie compară de această dată „știința picturii“ [*γραφικὴν ἐπιστήμην*] cu cea a înțelegerii unui enunț biblic, pregătind astfel mintea credincioșilor cu modul interpretării lui. Expresia aleasă corespunde scopului autorului de a transmite ideea că hermeneutica biblică este o știință a căutării înțelesurilor dumnezeiești din textele revelate. Acest aspect pare să-l fi preocupat intens de vreme ce, după o

46. SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, *Tâlcuire amănunțită la Cântarea Cântărilor*, Omilia I, pp. 124-125; PG 44, 776A-C.

scurtă explicație, a revenit asupra felului în care ar trebui înțeleasă, în ansamblu, *Cântarea cântărilor*:

„Scrierea ne-a învățat, în titlul ei, acest lucru unic: să nu mai fie oameni cei ce intră în cele dinlăuntru ale tainelor acestei cărți, ci să se prefacă cu firea, prin ucenicia la Hristos, în ceea ce este mai dumnezeiesc [τὸ μηκέτι ἀνθρώπους εἶναι, τοὺς ἐπὶ τὰ ἄδυτα τῶν τοῦ βιβλίου τούτου μυστηρίων εἰσαγομένους, ἀλλὰ μεταποιηθῆναι τῇ φύσει διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ μαθητείας πρὸς τὸ θεϊότερον]“⁴⁷.

Pe urmele lui Origen⁴⁸, Sfântul Grigorie al Nyssei convertește literalitatea cărții într-o erminie duhovnicească menită să înalțe sufletul la înălțimile viețuirii în relație cu Dumnezeu. Captivantul mesaj al cărții alcătuită din cuvinte și imagini cu o mare forță de sugestie care, cu ușurință pot reține atenția la sensul lor denotativ, se transformă într-o lecție existențială menită să stimuleze dorul omului după unirea lui cu Dumnezeu. Din perspectiva spiritualității creștine, asimilarea mesajului cărții are ca scop preschimbarea lăuntrică a omului prin asumarea vieții în Hristos. Relația dintre hermeneutica biblică și spiritualitatea creștină nu este la Sfântul Grigorie o analiză intelectualistă, ci definește un mod de a fi. Trecerea de la înțelesul literal la cel spiritual exprimă un mod superior de înțelegere, ca efect al „ucenicirii la Hristos“. În lumina acestei atenționări, spiritualitatea hristocentrică devine mijlocul hermeneutic de pătrundere în structura semantică de adâncime a textului vechi-testamentar.

Corespondențele semantice care decurg din comparația picturii cu hermeneutica biblică exprimă intenția autorului de înțelegere alegorică a cărții lui Solomon, având ca sistem de referință spiritualitatea creștină:

Simbol	Semnificații teologice
știința picturii [γραφικὴν ἐπιστήμην]	– scrierea de față [τῆς παρούσης Γραφῆς]

47. SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, *Tâlcuire amănunțită la Cântarea Cântărilor*, Omilia I, p. 125; PG 44, 776C-D.

48. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, *ΕΙΣ ΑΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ*, JP Migne, PG 17, 253A-288A; ORIGÈN, *Homélie sur le Cantique des Cantiques*, coll. *Sources Chrétiennes* 37, Introduction, traduction et notes de Dom O. Rousseau, O.S.B., Les Éditions du Cerf, Paris, 1953, pp. 18-25.

materia [ὑλη], vopseli [βαφαῖς]	- materia culorilor din cuvinte → [sensul literal] [τὴν ὑλην τὴν ἐν τοῖς ῥήμασι χρωμάτων]
imitație [μίμησις], chipul zugrăvit [εἰκόν]	- chipul [μορφή] → [înțelesul spiritual]
culori [χρωμάτα]:	- cuvinte [τὰ ῥήματα]:
- alb [λευκόν]	- gură [στόμα]
- galben pal [ώχρον]	- sărutare [φιλημα]
- negru [μέλαν]	- mir [μύρον]
- roșu [έρυθρόν]	- vin [οἶνος]
- albastru [κυάνεον]	- membre [μελῶν]
- altă[culoare]	- pat [κλίνη]
	- tinere [νεάνιδες]
tablou [πίναξ], formă [εἶδος]	- formă împărătească [βασιλείας εἶδος] - înțelesurile curate - fericirea - nepătimirea - unirea cu Dumnezeu - înstrăinarea de rele

Echivalențele semantice stabilite de Sfântul Grigorie între termeni concreți din domeniul picturii și abstracți din cel al hermeneuticii textuale au un scop spiritual. Ele vizează sensurile imateriale ale textului biblic perceptibile de mintea curățită, care la rândul lor alcătuiesc chipul frumuseții spirituale. Așadar, tabloul artistic este pentru Sfântul Grigorie un mijloc de înțelegere a modului alcătuirii icoanei lăuntrice din stări duhovnicești care exprimă legătura strânsă a omului cu Dumnezeu. Corespondența semantică *formă - înțeles* [εἶδος - νοημά] are rolul de a determina în cadrul vieții duhovnicești la cultivarea lăuntrică a minții cu cele mai curate înțelesuri cuprinse în cuvinte. Din această analogie se poate spune că Sfântul Grigorie al Nyssei a privit *textul* ca pe un *tablou* compus din înțelesuri. Iar această înțelegere presupune o raportare de tip contemplativ la textul sacru, o privire care înseamnă pătrundere în adâncimea lui spirituală, al cărei rezultat sunt înțelesurile care contribuie la formarea conformă lor. Exemplele de înțelesuri curate care hărnesc și modelează mintea după forma lor corespund paradigmei creștine de viațuire duhovnicească [despățimire,

contemplație, unirea cu Dumnezeu]. Expresia *ἡ πρὸς τὸ ὄντως καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐξομοίωσις*, la care se oprește Sfântul Grigorie al Nyssei, poate fi considerată modul creștin de înțelegere și asumare spirituală a conceptului antic de *kalokagathia* [*καλὸς κάγαθός*] considerat de Aritotel „virtutea completă”⁴⁹. În spiritualitatea creștină, *frumusețea* și *bunătatea* au depășit nivelul de concept. Revelația dumnezeiască a *frumuseții* și *bunătății* ipostatice a devenit reper pentru formarea omului. Substantivul *ἐξομοίωσις* [*similitudine completă*]⁵⁰ semnifică, în comentariul Sfântului Grigorie, scopul ultim al rațiunii spirituale a omului. Unirea omului cu Dumnezeu se traduce astfel prin asimilarea completă de către om a *frumuseții* și *bunătății* ființiale.

Intenția Sfântului Grigorie de a înălța mintea către înțelesurile duhovnicești ale *Cântării cântărilor* îl determină să lărgască spectrul comparațiilor. Asemănat cu Cortul mărturiei, opusculul lui Solomon capătă aspectul unui topos sfințitor al cărui conținut exprimă frumusețea spirituală. În acest context hermeneutic, pe lângă referința biblică cu rol explicativ, Sfântul Grigorie introduce și echivalența simbolică *culoare – virtute*, sporind expresivitatea exegezei sale:

„[...] apoi frumusețea perdelelor [*τὸ τε τῶν καταπετασμάτων κάλλος*], țesută din culorile frumoase ale virtuților [*τὸ διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν εὐχροίας εὐσηχμόνως ἐξυφαινόμενον*], și stâlpii neclintiți ai gândurilor și tălpile de nemutat ale dogmelor, frumusețea căpătâielor, prin care se înțelege harul puterii conducătoare a sufletului, și spălătoarele sufletului”⁵¹.

În această formulare noțiunea de „culoare” este redată prin *εὐχροία*⁵², care, spre deosebire de *χρῶμα* și *βαφή*, are cuprins în el și

49. Pr. Ioan G. COMAN, *Probleme de filosofie și literatură patristică*, cap. VIII. Frumusețea desăvârșirii creștine după Sf. Grigorie de Nyssa, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995, pp. 218-228; Ivan GOBRY, *La Philosophie pratique d'Aristote*, Presses Universitaires de Lyon, 1995, p. 117.

50. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: ἐξομοίωσις*, 1. assimilation; 2. action de devenir semblable; v. *ἐξ – ομοιόω -ω*, 1. faire ressembler complètement, assimiler, p. 710.

51. SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, *Tâlcuire amănunțită la Cântarea Cântărilor*, Omilia a II-a, pp. 132-133; JP Migne, PG 44, 788D.

52. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: εὐχροία*, belles couleurs, beau teint, p. 864.

înțelesul de „frumusețe”. Asocierea semantică *ἀρετή – εὐχροία* pune în lumină într-un mod strălucit însușirea virtuții de a fi frumoasă și de a transmite frumusețe.

Într-un alt context exegetic despre modul reflectării lui Dumnezeu în interioritatea umană, Sfântul Grigorie al Nyssei utilizează verbul *ἐν-ζωγραφέω*⁵³ [*a zugrăvi în*] cu valoare de simbol. Substantivul „icoană” este termenul de comparație pentru *virtuți*, care sunt stări spirituale pe fondul cărora se revelează vederea duhovnicească și cunoașterea teologică:

„[...] dar privește în sine [*ἐν ἑαυτῷ*] ca în oglindă [*καθάπερ ἐν κατόπτρῳ*] soarele. Căci razele virtuții aceleia adevărate și dumnezeiești [*τῆς ἀληθινῆς ἐκεῖνης καὶ θείας ἀρετῆς ἀκτῖνες*], strălucind vieții curate prin nepătimirea [*τῷ κεκαθαμένῳ βίῳ διὰ τῆς ἀπορρέουσης αὐτῶν ἀπαθείας ἐκλάμπουσαι*] ce iradiază din ele, ne fac văzut pe Cel nevăzut [*ὄρατὸν ποιοῦσιν ἡμῖν τὸ ἀόρατον*] și apropiat, pe Cel necuprins, zugrăvind în oglinda noastră [*τῷ ἡμετέρῳ κατόπτρῳ ἐνζωγραφοῦσαι*] soarele. Și e același lucru, cât privește înțelesul cuprins în ele, a zice razele soarelui sau iradierile virtuții sau bunele miresme. Oricare din acestea am alege-o pentru scopul cuvântului, în toate se cuprinde același înțeles, că prin virtuți [*διὰ τῶν ἀρετῶν*] se ivește în noi cunoștința binelui celui mai presus de toată mintea [*τοῦ πάντα νοῦν ὑπερέχοντος ἀγαθοῦ τὴν γνῶσιν*], precum printr-o icoană se poate cunoaște frumusețea modelului [*ὥσπερ ἔστι διὰ τινος εἰκόνοσ τὸ ἀρχέτυπον κάλλος ἀναλογισασθαι*]⁵⁴.

Termenii proprii picturii contribuie în această formulare la înțelegerea dobândirii cunoașterii mistice a lui Dumnezeu. De această dată „virtuțile” sunt din punct de vedere spiritual atât factorul dinamic [*pictorul*], cât și cel supus acțiunii [*icoana*] prin care se descoperă „frumusețea modelului”. „Virtutea”, ca putere spirituală dobândită sinergic, susține starea pe fondul căreia se revelează Dumnezeu în om, motiv pentru care este asemănat cu „icoana” prin care se poate cunoaște frumusețea Arhetipului. Atât *virtutea*, cât și *nepătimirea* [*ἀπαθεία*], care fac posibilă vederea, simțirea și cunoașterea teologică, au ca proprie-

53. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: ἐν-ζωγραφέω -ῶ*, peindre dans, p. 678.

54. SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, *Tâlcuire amănunțită la Cântarea Cântărilor*, Omilia a III-a, p. 154; JP Migne, PG 44, 824C.

tate receptivitatea luminii spirituale. Prin urmare, analogia *virtute – icoană* [ἀρετή – εἰκὼν], aleasă de Sfântul Grigorie, are rolul de a exprima atât efectele trăirii duhovnicești, cât și asocierea *virtuții* cu *frumusețea*. Ori, tocmai pentru că reflectă frumusețea Arhetipului, făcându-L cunoscut din vederea Lui duhovnicească, *virtutea* este o valoare care exprimă bogăția interioară a omului, motiv pentru care Sfântul Grigorie a introdus în explicația sa referințe la pictură.

Raportarea omului la Dumnezeu pe parcursul etapelor vieții duhovnicești, având ca efect dobândirea nivelului în care reflectă frumusețea dumnezeiască, este comparată de Sfântul Grigorie cu modul în care modelul după care a fost realizat un tablou se vede din frumusețea chipului pictat prin imitare. Referința la pictură îl ajută pe Sfântul Grigorie în exegeza biblică pentru a evidenția semnificația spirituală a conceptului de *modelare*:

„Căci prin aceasta învățăm că sufletul curat [τὴν κεκαθαρμένην ψυχὴν] nu trebuie să aibă în sine nimic în afară de Dumnezeu, nici să privească spre altceva. Ci așa să se curățească pe sine de tot lucrul și înțelesul material, încât, mutându-se la o stare duhovnicească și nematerială [ὅλην δι' ὅλου μετατεθεῖσαν πρὸς τὸ νοητὸν τε καὶ αἴθρον], să se facă pe sine chip al frumuseții arhetipice a lui [ἐναργεστάτην εἰκόνα τοῦ ἀρχετύπου κάλλους ἐαυτὴν ἀπεργάσασθαι]. Și precum cel ce privește într-un tablou [ἐπὶ τοῦ πίνακος ἰδὼν τὴν γραφὴν] un chip făcut întocmai după model [πρὸς τὴν τοῦ ἀρχετύπου μεμορφωμένην], declară că una și aceeași este forma amândurora [μίαν ἀμφοτέρων εἶναι τὴν μορφήν] și că frumusețea chipului este întru totul ca a modelului (a prototipului) [τὸ ἐπὶ τῆς εἰκόνης κάλλος τοῦ πρωτοτύπου] și că modelul se vede limpede în imitație [τὸ ἀρχέτυπον ἐναργῶς ἐν τῷ μιμήματι], în același fel cea care zice: «Eu, frățiorului meu și frățiorul meu, mie», spune că s-a modelat după Hristos [συμμεμορφῶσθαι λέγει τῷ Χριστῷ], primind frumusețea ei proprie [τὸ ἴδιον κάλλος ἀπολαβοῦσα], fericirea cea dintâi a firii noastre fiind înfrumusețată după asemănarea frumuseții prime, adevărate și unice [τὴν πρώτην τῆς φύσεως ἡμῶν μακαριότητα, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ πρώτου κάλλους τοῦ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ μόνου ὠραιοθεῖσα]⁵⁵.

55. SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, *Tâlcuire amănunțită la Cântarea Cântărilor*, Omilia a XV-a, p. 317; PG 44, 1093C-D.

Efectul ultim al cultivării relației omului cu Dumnezeu prin făptuire și stări duhovnicești mai înalte este explicat prin exemplul „tabloului” care reprezintă *un chip* realizat prin *imitație* după *model*. Comparația cu exemplul preluat din pictură îi permite Sfântului Grigorie să explice efectul spiritual al raportării omului la modelul lui ontologic. Termenii picturii sunt utilizați în sens propriu, scopul autorului fiind facilitarea înțelegerii unei învățături trăite perceptibilă spiritual. Teologia empirică devine astfel mai ușor de înțeles prin intermediul unui exemplu concret realizat după principii similare.

Procesul de spiritualizare umană este înțeles de Sfântul Grigorie ca acțiune de *modelare*, concept propriu și artelor vizuale. Numai că omul, care poartă Modelul în sine, are ca rost ultim să-l facă evident în cel mai înalt grad. Expresia *ἐναργεστάτην*⁵⁶ *εἰκόνα τοῦ ἀρχετύπου κάλλους* [*a face în cel mai înalt grad vizibil chipul frumuseții prime*] semnifică efortul uman de a face evident arhetipul frumuseții, iar *συμμεμορφῶσθαι λέγει τῷ Χριστῷ* [PG 44,], rezultatul lui. Dacă *ἀπεργάσασθαι*⁵⁷ semnifică efectiv datoria pe care omul o are de îndeplinit în raport cu Dumnezeu, Care i-a dat și mijloacele pentru a o împlini, verbul *συμμεμορφῶσθαι*⁵⁸ exprimă acțiunea prin care se dobândește *asemănarea* cu Dumnezeu. „Modelarea” după Hristos este în acest sens modelarea după Arhetipul întrupat al frumuseții. *Asemănarea* cu Dumnezeu este, așadar, o datorie și un scop prin dobândirea căreia omul reprimește două stări primordiale: *frumusețea și fericirea*. Verbul *ὠραιοθεῖσα*⁵⁹ semnifică înfrumusețarea omului prin dobândirea acestor stări spirituale primite de la Dumnezeu. Împodobit cu ele, omul devine capodopera vie a lui Dumnezeu.

În cele mai reprezentative texte teologice în care Sfântul Grigorie al Nyssei a utilizat referința la *pictură* se observă o variabilitate a echi-valărilor simbolice, care se completează.

56. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: ἐναργεστάτην* (Adj., Ac., fem., sup.) > *ἐν-αργής, ής, ές*, I. qui se montre, qui se rend visible, II. visible, p. 670.

57. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: ἀπ-εργάζομαι*, 1. achever une tâche; 2. porter à sa perfection, achever, accomplir, p. 211.

58. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: συμμορφῶ-ω*, rendre semblable, p. 1825.

59. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: ὠραῖζω*, orner, parer, p. 2185.

Cuvântul „tablou“ [*πίναξ*] este folosit ca echivalent simbolic pentru om [*ἔμψυχος εἰκὼν*] în contexte dogmatice, de antropologie teologică, structurală [PG 44, 136C; 137A-B; 1093C-D] și în cele de spiritualitate, în care accentul este pus pe evidențierea responsabilității umane în actualizarea datelor spirituale pentru a ajunge la asemănarea cu Modelul suprem [PG 46, 267A-B; PG 44, 776C-D, 1093C-D].

Cuvântul „pictor“ [*γραφεύς*] este întrebuințat cu valoare de simbol atât pentru Dumnezeu, când Sfântul Grigorie insistă asupra rolului Lui în înfrumusețarea spirituală umană [*ἡμέτερον πλάστην*, PG 44, 137A; 1197C] și eclesială [PG 44, 917A], cât și pentru om, când este reliefat rolul lui în dobândirea asemănării cu Dumnezeu [PG 46, 267A-B, 272D].

Cuvântul „culoare“ [*χρῶμα, βαφή, εὔχροια*] este echivalat semantic frecvent cu termenul „virtute“ [*ἀρετή*] în contextele care indică mijloacele spirituale de înduhovnicire umană [PG 44, 137A-B; PG 46, 267A-B; 788D, 824C] și cu cel de „înțeles“ [*νοημά*] în situațiile în care Sfântul Grigorie își definește metoda hermeneutică [PG 44, 776A-C].

În general, detaliile artistice și tehnice despre tablouri au ca echivalent semantic în spiritualitate *virtuțile* [PG 44, 136C-D, 137A-B; 1197C].

Apologet al frumuseții dumnezeiești împărtășite omului la creație și descoperite prin viață duhovnicească, Sfântul Grigorie al Nyssei a utilizat diferite mijloace stilistice pentru a o pune în lumină într-un mod expresiv. Interpretările dogmatice și spirituale ale picturii, tehnicii și mijloacelor ei de realizare utilizate ca simbol menit să faciliteze învățăturile teologice despre om și modul împlinirii lui în Dumnezeu sunt o mărturie a preocupării lui pentru exprimarea cu fidelitate a gândurilor dumnezeiești revelate.

SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR [cca 345 - † 407] utilizează vocabularul picturii în texte cu valoare formativă, morală și duhovnicească. Trăitor al tainelor dumnezeiești din Sfintele Scripturi în totală dăruire de sine lui Dumnezeu și Bisericii, Sfântul Ioan Gură de Aur a imprimat scrisului său ritmul vieții lui interioare. Atenția față de exprimarea frumoasă este un reflex al sensibilității lui față de frumsuețea spirituală. Din acest motiv, utilizează mijloace stilistice menite să transmită cât mai expresiv gândurile și trăirile sale. Referințele la pictură sunt in-

troduse cu scopul de a prezenta, prin comparație, frumusețea sfinților, ca oameni ai lui Dumnezeu care s-au împărtășit din frumusețea Lui absolută, și a vieții creștine.

În cuvântarea de laudă la Sfântul Ignatie Teoforul, episcopul Antiohiei, pilda chipului împăratului contribuie la înțelegerea fidelității depline pe care o presupune însușirea personală a unui model de sfințenie:

„Ai văzut ce desăvârșită virtute [ἀκριβειαν ἀρετῆς] cere Pavel de la un episcop? După cum un pictor preabun [τις ζωγράφος ἄριστος], când vrea să facă un tablou model al chipului împăratului [ἀν μέλλῃ βασιλικῆς μορφῆς πρωτότυπον κατασκευάζειν εἰκόνα], amestecă felurite culori și lucrează tabloul cu toată grija [ποικίλα κεράσας χρώματα], pentru ca toți cei ce-l copiază [τοὺς μιμουμένους] și-l pictează [γράφοντας] să aibă în el desăvârșit chipul împăratului [ἐξ αὐτῆς διηκριβωμένην ἔχειν εἰκόνα], tot la fel și fericitul Pavel, ca și cum ar fi pictat un tablou de împărat și ar fi făcut un tablou model [καθάπερ τινὰ εἰκόνα βασιλικὴν γράφων, καὶ τὸ ἀρχέτυπον αὐτῆς κατασκευάζων], a amestecat feluritele culori ale virtuții [τὰ ποικίλα τῆς ἀρετῆς κεράσας χρώματα] și ne-a pictat chipul desăvârșit al unui episcop [χαρακτήρας ὑπέγραψε τῆς ἐπισκοπῆς], pentru ca fiecare dintre cei care se urcă la această dregătorie să se uite la acest chip de episcop și să-i rânduiască după el cu tot atât de mare grijă viața și faptele. Așadar, îndrăznind și eu, pot spune că fericitul Ignatie a întipărit desăvârșit în sufletul lui [ἀπεμάξατο ἐν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ] acest chip de episcop”⁶⁰.

Dacă Sfinții Atanasie cel Mare și Vasile cel Mare au utilizat același exemplu în texte dogmatice, Sfântul Ioan Gură de Aur îl introduce într-un text encomiastic, cu mesaj spiritual. Detaliile selectate din tehnica picturii au drept corespondent în atenția și responsabilitatea pe care o presupune însușirea unui model de viațuire creștină. Analogia

60. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΓΚΩΜΙΟΝ Εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Ἰγνάτιον τὸν θεοφόρον ἀρχιεπίσκοπον γενόμενον Ἀντιοχίας τῆς μεγάλης εἰς Ῥώμην ἀπενεχθέντα, καὶ αὐτόθι μαρτυρήσαντα, κακεῖθεν αὖθις εἰς Ἀντιόχειαν κομισθέντα, II., PG 50, 589; SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvânt de laudă la Sfântul sfințit Mucenic Ignatie, Purtătorul de Dumnezeu, care a fost arhiepiscop al Antiohiei celei Mari; a fost dus la Roma și a suferit acolo mucenicia și de acolo a fost adus iarăși în Antiohia*, II, în vol. *Predici la Sărbători împărătești și Cuvântări de laudă la sfinți*, traducere din limba greacă și note de Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, p. 376.

semantică *culoare* – *virtute* utilizată de Sfântul Ioan denotă faptul că a devenit un loc comun în textele de spiritualitate datorită puterii ei de a exprima frumusețea rezultată din trăirea centrată pe raportarea la modelele de sfințenie. Sfântul Ioan înțelege referințele biblice la epistolele către Tit [1, 7-9] și Timotei [I Tim 3, 1-3; 5, 22] ale Sfântului Apostol Pavel ca texte model, oferind ca exemplu concret de urmare a lor pe Sfântul Ignatie, Purtătorul de Dumnezeu. Comparația textelor biblice cu „un tablou” model indică însușirea lor de a transmite ochilor minții imaginea frumuseții spirituale, propusă ca model de urmat. Verbul *ἀπο-μάσσω*⁶¹ [*ἀπεμάξατο ἐν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ*] exprimă atât efortul pictorilor depus în arta lor, cât și pe cel din viața duhovnicească, de modelare după un model. Conștient de valențele lui semantice Sfântul Ioan exprimă prin el asimilarea de către Sfântul Ignatie a modelului apostolic paulin.

Restaurarea din pictură este preluată de Sfântul Ioan Gură de Aur ca exemplu pentru efortul pe care-l presupune în viața creștină curățirea sufletească. Procesul migălos de curățire a tablourilor, datorită expresivității lui, este dat ca exemplu pentru răbdarea și atenția pe care le presupun eliberarea sufletului de griji și preocupări omenești:

„După cum pictorii curăță adeseori tablourile înnegrite de fum, de funingine și de vreme [*καθάπερ οἱ ζωγράφοι τὴν εἰκόνα πολλάκις καπνῶ καὶ αἰθάλη καὶ χρόνῳ μακρῷ γενομένην ἀμαυροτέραν ἀποσμήχουσιν*], fă și tu tot așa, iubite, cu amintirea sfinților mucenici [*τὴν μνήμην τῶν ἁγίων μαρτύρων*]. Când griji luminești te năpădesc și-ți înnegresc sufletul [*ἀμαυρώσωσι τὴν διάνοιάν σου*], șterge-l cu amintirea mucenicilor [*ἀπόσμηξον διὰ τῆς τῶν μαρτύρων μνήμης*]. De ai această amintire în sufletul tău [*ἐν τῇ ψυχῇ σου τὴν μνήμην*], nu vei mai admira bogăția, nu vei mai plânge sărăcia, nu vei lăuda slava și puterea, nu vei mai socoti nimic mare din cele omenești, din cele pline de veselie, nici de nesuferit ceva din cele pline de tristețe. Vei ajunge mai presus de toate acestea [*πάντων ἐκείνων ἀνώτερος γενόμενος*], având învățătură neîntreruptă de virtute contemplarea icoanei mucenicului [*τῆς εἰκόνης ταύτης τὴν θεωρίαν*]⁶².”

61. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: ἀπο-μάσσω*, 2. racler, raser, 3. prendre une empreinte; *Moy.* I. essayer sur soi *ou* pour soi; II. prendre sur soi-même l’empreinte de, se modeler sur, p. 234.

62. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΗΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΜΑΡΤΥΡΑ ΒΑΡΛΑΑΜ*, 4., Pg 50, 682;

Echivalențele semantice *tablou - suflet* [εἰκόν - ψυχή], *înnegrirea tablourilor - înnegrirea cugetării* [τὴν εἰκόνα ἀμαυροτέραν - ἀμαυρώσωσι τὴν διάνοιάν], *restaurare - amintirea mucenicilor* [ἀποσμήχω - τὴν μνήμην τῶν ἁγίων μαρτύρων] reprezintă o traducere semantică a procesului de restaurare a tablourilor în termenii spiritualității creștine. Sfântul Ioan accentuează valoarea formativă a hagiografiei în viața creștinului, datorită calității ei de a fi vizualizabilă la nivelul minții. Astfel, cugetarea la faptele mucenicului Varlaam este pentru acest sfânt iubitor de frumusețe spirituală o sursă de învățătură și un mod de a-i *contempla icoana* [τῆς εἰκόνοσ ταύτης τὴν θεωρίαν]. Exemplul luat din pictură are drept echivalent în viața creștină contemplarea textului hagiografic ca pe o icoană care favorizează întâlnirea personală cu cel reprezentat în ea.

Referința la picturile care împodobeau casele particulare, din cuvântarea de laudă la toți sfinții mucenici, pe lângă valoarea de simbol cu care este întrebuințată, furnizează un detaliu semnificativ despre gustul estetic al unor contemporani de-ai Sfântului Ioan Gură de Aur. Acest obicei uzual în timpul Sfântului Ioan este introdus în cuvântarea sa hagiografică pentru a arăta, prin comparație, importanța înfrumusețării lăuntrice. Asemenea Sfântului Grigorie al Nyssei, Sfântul Ioan Gură de Aur folosește metafora picturii pentru a transmite modul în care omul se poate înfrumuseța lăuntric:

„După cum cei care vor să-și facă frumoase casele [τὰς οἰκίας τὰς ἑαυτῶν ποιοῦντες λαμπράς], le împodobesc peste tot cu picturi strălucite [ἀνθηρᾶ γραφῆ πανταχόθεν αὐτὰς κατακοσμοῦσιν], tot așa și noi să pictăm pe pereții sufletului nostru muncile mucenicilor [οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς τοίχοις τῆς ἡμετέρας διανοίας ζωγραφῆσωμεν τῶν μαρτύρων τὰς τιμωρίας]. Pictura aceea e fără folos [ἢ ζωγραφία ἀνονητος], aceasta, însă, plină de câștig [κέρδος ἔχουσα]. Pictura asta n-are nevoie de bani, de cheltuieli, nici de meșteșugul artei [οὐδὲ τέχνης τινὸς αὕτη ἢ γραφή]! În locul tuturor acestora este de ajuns să ai tragere de inimă [προθυμία], cuget veghetor [λογισμῶ γενναίω] și plin de vitejie [νήφοντι]! Cu astfel de cuget poți zugrăvi în suflet muncile lor [ὑπογράψαι τὰς τιμωρίας αὐτῶν] ca și cum ai avea mâna cea mai îndemânică [χειρὸς ἀρίστης].

SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvânt de laudă la Sfântul Mucenic Varlaam*, IV, în vol. *Predici la Sărbători împărătești și Cuvântări de laudă la sfinți*, pp. 468-469.

Să zugrăvim, dar, în suflet [*Ζωγραφοῦμεν τοίνυν ἐν τῇ ψυχῇ*] pe cei întinși pe jăratec, pe cei aruncați în căldări, pe cei înecați în mare, pe cei strujiți, pe cei trași pe roată, pe cei aruncați în prăpastie, pe cei ce s-au luptat cu fiarele sălbatice, pe cei azvârliți în gropi, pe toți mucenicii, așa cum fiecare și-a sfârșit viața, ca, prin varietatea acestor picturi făcându-ne frumoasă casa sufletului nostru [*ἵνα τῇ ποικιλίᾳ τῆς γραφῆς ταύτης λαμπρὰν τὴν ἡμετέραν κατασκευάσαντες οἰκίαν*], să o facem locaș potrivit Împăratului cerurilor [*ἐπιτήδειον τῷ βασιλεῖ τῶν οὐρανῶν ποιήσωμεν καταγώγιον*]. De va vedea Împăratul astfel de picturi în sufletul nostru [*Ἄν γὰρ ἴδῃ τοιαύτας ἐν τῇ διανοίᾳ τὰς γραφῆς*] va veni cu Tatăl și-și va face sălaș la noi împreună cu Sfântul Duh. Și va fi atunci sufletul nostru casă împărătească [*βασιλικὸς ἔσται λοιπὸν οἶκος ἡ διάνοια ἡμῶν*!] Niciun gând necugetat [*ἄτοπος λογισμὸς*] nu va mai putea călca în ea, pentru că amintirea mucenicilor [*τῆς τῶν μαρτύρων μνήμης*], ca o pictură frumoasă [*ὥσπερ τινὸς ἀνθηρᾶς ζωγραφίας*], se va afla pururea în noi [*διαπαντὸς ἡμῖν ἐναποκειμένης*], slobozind multă strălucire, pentru că Dumnezeu, Împăratul tuturor, va petrece necontenit în noi [*τοῦ βασιλέων τῶν ὄλων Θεοῦ συνεχῶς ἡμῖν ἐνδιδαιτωμένου*]⁶³.

Sensul propriu al tehnicii picturii, convertit de Sfântul Ioan Gură de Aur în sens simbolic, este explicat din perspectivă spirituală. Corespondențele semantice exprimă intenția autorului de a educa prin intermediul unui mijloc vizual, care produce rezonanțe adânci în interiorul uman. Echivalențele semantice stabilite de Sfântul Ioan Gură de Aur între pictură și viața duhovnicescă [*casă – suflet; pictarea pereților casei – pictarea pereților sufletului; împodobirea casei prin picturi – înfrumusețarea casei sufletului*] îndeamnă la interiorizare și atenție față de suflet. Asocierea gândului la sfinții mucenici [*τῆς τῶν μαρτύρων μνήμης*] cu o pictură frumoasă [*ἀνθηρᾶς ζωγραφίας*] exprimă puterea pe care gândul sfințitor o are în modelarea sufletului. Prin arta contrastului, Sfântul Ioan își dezvăluie intenția de a educa sufletul prin frumusețe. Pornind de la frumusețea artistică, exterioară, ajunge la cea spirituală, interioară, care-L revelează pe Dumnezeu. Frumusețea

63. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΓΚΩΜΙΟΝ Εἰς τοὺς ἁγίους πάντας τοὺς ἐν ὄλῳ τῷ κόσμῳ μαρτυρήσαντας, 3., Pg 50, 712; SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvânt de laudă la toți Sfinții din toată lumea, care au suferit mucenicia*, III, în vol. *Predici la Sărbători împărătești și Cuvântări de laudă la sfinți*, pp. 531-532.

spirituală este o valoare care presupune însă efort. Pentru a-l stimula, Sfântul Ioan prezintă finalitatea lui: transformarea sufletului împodobit cu gânduri luminoase în bazilică a Sfintei Treimi. Pictura este în acest text o treaptă de înțelegere a frumuseții spirituale a cărei expresie ultimă se manifestă prin strălucirea transmisă de prezența lui Dumnezeu în suflet.

Pictura și stimularea funcției optice a sufletului pentru înțelegerea unui mesaj biblic pentru curățirea sufletului se numără printre tratamentele spirituale recomandate de Sfântul Ioan Gură de Aur. În *Omilia a IX-a la statui* Sfântul Ioan utilizează în sens propriu și figurat verbul „a picta” [γράφω], îndemnând la aprofundarea mesajului revelat din profeția Sfântului Zaharia [5, 1-4] în scopul îndreptării. Îndemnul la zugrăvirea simbolului din mesajul profetic „pe pereții casei” [Γράφον ἐπὶ τὸν τοῖχον τῆς οἰκίας σου] și pe cei „ai inimii” [καὶ ἐπὶ τὸν τοῖχον τῆς καρδίας σου]⁶⁴ conține referința la pictarea interioarelor caselor pentru a îndemna la cugetare spirituală.

Analogia semantică dintre *icoană* și *viețile sfinților* și înțelegerea *pomenirii lor* ca *icoană* sunt, de asemenea, expresii care conduc la frumusețea spirituală:

„Frumoase icoane de sfinți ne înalță nouă harul Duhului [Καλὰς ἡμῖν ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις τῶν ἀγίων εἰκόνας], prin pomenirea lor [μνήμας] de fiecare an, și păstrează neconținut proaspete faptele lor, pe care altfel timpul le-ar da uitării. Fiecare dintre cei ce prăznuim pomenirea sfinților vedem ca într-o icoană frumusețea faptelor lor [ὥσπερ εἰκόνι τινὶ ἐντυγζάνων τῇ μνήμῃ] și ne uităm la faptele lor încrustate în icoana pomenirii lor [θεωρεῖ τὰς πράξεις τῆ τῆς μνήμης ἐγκειμένας εἰκόνι]⁶⁵”.

64. ΤΟΥ ΕΝΑΓΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ὁμιλία θ'*, 5., Pg 49, 110; SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilia a IX-a*, în vol. *Omiliile la statui*, traducere din limba greacă veche și note de Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007, p. 170.

65. ΤΟΥ ΕΝΑΓΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὴν ἁγίαν πρωτομάρτυρα καὶ ἀπόστολον Θέκλαν ἐγκώμιον*, Pg 50, 545; SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvânt de laudă la Sfânta, întâia Muceniță și întocmai cu Apostolii, Tecla*, în vol. *Predici la Sărbători împărătești și Cuvântări de laudă la sfinți*, p. 570.

În acest preambul, Sfântul Ioan Gură de Aur asociază semnificația „pictorului” frumoaselor icoane ale sfinților cu „harul Duhului Sfânt” [ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις] oferind astfel și înțelegerea modului în care pot fi percepute. Contemplarea faptelor sfinților este un act spiritual care cheamă la înfrumusețare prin înțelegerea frumuseții lor.

Exemplul din arta picturii la care Sfântul Ioan Gură de Aur a apelat în explicațiile sale se poate aplica personalității sale. Frumusețea scrisului său poate fi văzută ca o icoană a frumuseții gândirii și simțirii lui duhovnicești, un efect al trăirii lui în Dumnezeu de care s-a împărtășit pentru a transmite și chema la frumusețea nepieritoare. Ca și Sfinții Atanasie cel Mare, Vasile cel Mare și Grigorie al Nyssei, Sfântul Ioan Gură de Aur a fost receptat de Sfântul Ioan Damaschin ca sursă patristică care, pe lângă reflecțiile lui despre pictură și înțelesurile cuvântului *icoană* [εἰκῶν], a oferit mărturii și despre existența în timpul lui a practicii pictării Sfintelor icoane⁶⁶.

SFÂNTUL DIADOH, EPISCOPUL FOTICEII [sec. V] integrează în explicația mistică a modului în care omul dobândește cel mai înalt nivel de viațuire duhovnicească în relație cu Dumnezeu elemente preluate din arta picturii, pentru a-și face mesajul mai accesibil. Pe linia de gândire a Sfântului Marcu Ascetul, Sfântul Diadoh aprofundează efectele spirituale ale harului primit la Sfânta Taină a Botezului asupra firii umane. Descrierea procesului spiritual prin care omul, ajutat de Dumnezeu prin har ajunge la *asemănarea* cu El, este formulată prin comparație cu realizarea unei picturi.

„Două bunuri ne aduce nouă harul [ἡ χάρις] cel sfânt prin Botezul renașterii, dintre care unul covârșește nemărginit pe celălalt. Cel dintâi ni se dăruiește îndată, căci ne înnoiește [ἀνακαθίζει] în apa însăși și luminează toate trăsăturile sufletului [πάσας τὰς τῆς ψυχῆς], adică „chipul” nostru [τουτέστι τὸ κατ’εἰκόνα λαμπρύνει], spălând orice zbârcitură a păcatului nostru. Iar celălalt așteaptă să înfăptuiască împreună cu noi [σὺν ἡμῖν ἐργάσεται] ceea ce este „asemănarea” [τὸ καθ’ὁμοίωσιν]. Deci, când începe mintea să guste întru multă simțire din dulceața Preasfântului Duh [ὅτε γοῦν ἄρξεται ὁ νοῦς ἐν πολλῇ αἰσθήσει γεύεσθαι τῆς χρηστότητος τοῦ Παναγίου Πνεύματος], suntem datori să știm că începe harul să zu-

66. SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Mărturii despre icoane ale Sfinților și cinstitilor Părinți din vechime*, pp. 76, 87, 117-119, 158, 160-161.

grăvească, așa zicând, peste chip, asemănarea [*ἀρχεται ἡ χάρις, ὡς περ ἐπιζωγραφεῖν εἰς τὸ κατ'εἰκόνα τὸ καθ'ὀμοίωσιν*]. Căci precum zugravii desenează întâi cu o singură culoare figura omului, apoi înflorind puțin câte puțin culoare prin culoare, scot la arătare chipul viu al celui zugrăvit până la firele părului [*οἱ ζωγράφοι, πρῶτον μὲν ἐνὶ χρώματι διαγράφουσι τὸ σχῆμα τοῦ ἀνθρώπου, χροιά δὲ τὴν χροιάν κατ' ὀλίγον ἐπανθίζοντες, οὕτω τοῦ ὁμοιογραφουμένου ἄχρι καὶ τῶν τριχῶν, ἀποσώζουσι τὸ εἶδος*], așa și sfântul har al lui Dumnezeu [*οὕτω καὶ ἡ ἀγία χάρις τοῦ Θεοῦ*] readuce întâi prin Botez „chipul” omului la forma [*ῥυθμίζει τὸ κατ'εἰκόνα*] în care era când a fost făcut, iar când ne vede dorind cu toată hotărârea frumusețea „asemănării” [*τοῦ κάλλους τῆς ὁμοιώσεως*] și stând goi și fără frică în atelierul lui [*εἰς τὸ ταύτη ἐργαστήριον*], înflorește o virtute prin alta și înalță chipul sufletului din strălucire în strălucire, dăruindu-i pecetea asemănării [*τότε ἀρετὴ τὴν ἀρετὴν ἐπανθίζουσα καὶ ἀπὸ δόξης εἰς δόξα τὸ τῆς ψυχῆς εἶδος ἀναφέρουσα, τὸν χαρακτήρα τῆς ὁμοιώσεως αὐτῆ περιποιεῖ*]. Așa încât simțirea ne arată cum ia formă în noi asemănarea [*μορφοῦσθαι τὸ καθ'ὀμοίωσιν*], dar desăvârșirea asemănării [*τὸ δὲ τέλειον τῆς ὁμοιώσεως*] o vom cunoaște abia din iluminare [*ἐκ τοῦ φωτισμοῦ*]. Căci toate virtuțile le primește mintea prin simțire, înaintând după o măsură și rânduială negrăită⁶⁷.

Expresivitatea explicației relației *chip – asemănare* [*εἰκῶν – ὀμοίωσις*] a Sfântului Diadoh l-a determinat pe Édouard des Places să vadă în ea o influență venită din partea Sfântului Grigorie al Nyssei, care a utilizat exemplul *picturii* în expunerea sa din tratatul *Despre facerea omului*⁶⁸.

De ce a preferat acest teolog filocalic comparația *lucrării asemănării* omului cu Dumnezeu cu *pictarea unul tablou*? Simetria analogiilor și punctele comune pot oferi un indiciu. Pictura, ca experiență sensibilă, era pentru episcopul Foticeii un indicator pentru experien-

67. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΔΙΑΔΟΧΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΦΩΤΙΚΗΣ, ΛΟΓΟΣ ΑΣΚΗΤΙΚΟΣ, διηρημένος ΕΙΣ Ρ'. ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΓΝΩΣΕΩΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ, σ. 160; DIADOQUE DE PHOTICÉ, *Oeuvres spirituelles*, coll. *Sources Chrétiennes*, No. 5 bis, introduction, texte critique, traduction et notes de Édouard des Places, s.j., Les Éditions du Cerf, Paris, 1955, p. 149; ΔΙΑΔΟΧΗ, Episcopul Foticeii, *Cuvânt ascetic, despre viața morală, despre cunoștință și despre dreapta socoteală duhovnicească, împărțit în 100 de capete*, în *Filocalia*, vol. I, traducere din grecește Pr. Dumitru Stăniloae, Sibiu, ²1947, p. 379.

68. ÉDOUARD DES PLACES, *Introduction* la DIADOQUE DE PHOTICÉ, *Oeuvres spirituelles*, *Sources Chrétiennes*, No. 5 bis, p. 34.

ța harului, care este o trăire sensibilă⁶⁹ a unei realități suprasensibile. Frumusețea artei alese ca exemplu avea rolul de a face înțeleasă arta frumuseții duhovnicești a cărei expresie deplină constă în dobândirea *frumuseții asemănării* [τοῦ κάλλους τῆς ὁμοιώσεως] cu Dumnezeu⁷⁰. Curățirea produsă de harul baptismal, analogă pregătirii suportului picturii este urmată de lucrarea lăuntrică prin conlucrarea omului cu darul sacramental. Simțirea duhovnicească a minții este pentru Sfântul Diadoh un semn perceptibil al înfrumusețării chipului prin virtuți până la nivelul asemănării cu Dumnezeu. Această lucrare tainică are ca echivalent simbolic pictarea. Ca și sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Diadoh utilizează echivalența semantică *pictor – har*, subliniind însă rolul pe care omul îl are în activarea lui. Analogia *virtute – culoare* exprimă frumusețea pe care o imprimă harul dumnezeiesc în omul care conlucrează cu el. „Atelierul“ [ἐργαστήριον] în care se realizează pictura duhovnicească este un simbol al interiorității umane și al spațiului comuniunii cu Dumnezeu.

Concluzii

Sfinții Părinți care au introdus în scrierile lor referințe la pictură nu au fost pictori, dar au simțit forța ei de sugestie și au întrebuițat-o ca mijloc de înțelegere pentru frumusețea vieții duhovnicești care vindecă și regenerează, repunând omul pe traseul care duce la sfințenie. Reflecțiile lor despre relația dintre arta picturii, antropologie și viața duhovnicească constituie o erminie teologică despre sensul spiritual al omului împlinit în Dumnezeu. Aprecierile Sfinților Părinți despre pictură indică intenția lor de a folosi un exemplu accesibil pentru înțelegerea vieții duhovnicești prin care omul este chemat să trăiască frumusețea supraințeligibilă, împărtășindu-se din izvorul ei.

69. Protos. Vasile BÎRZU, *Împlinind Legea dragostei în adâncul inimii. Spiritualitatea isihastă la Sfântul Diadoh al Foticeii*, Editura ASTRA Museum/ Ecclesiast, Sibiu, 2013, pp. 230-231.

70. Protos. Vasile BÎRZU, *Împlinind Legea dragostei în adâncul inimii. Spiritualitatea isihastă la Sfântul Diadoh al Foticeii*, p. 298.